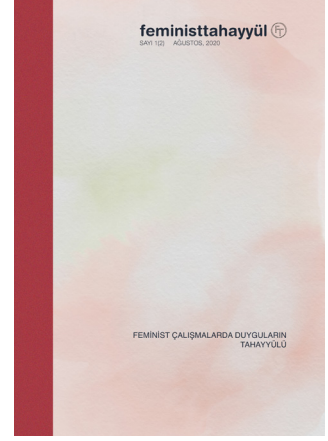

Duygu, His ve Duygulam Ayrımına Etkinleşimci Çözüm.

Ayşe Uslu

Feminist Tahayyül, 1(2): 144-184.
(Özgün Makale)

© Bu eser ancak referans verilerek kullanılabilir ve izin
almaksızın çoğaltılamaz.

Duygu, His ve Duygulam Ayrımına Etkinleşimci Çözüm

Ayşe Uslu¹

Özet

Duygu ve duygulam kavramları arasında ayırım yaparak, duyguları bilişin ve yönelimselliğin alanına, duygulamı ise bedenın otonom dinamikleri alanına yerleştirdiğimizde, zihin karşısında bedene öncelik vererek bedenlenmiş bir duygulam anlayışı ortaya koymuş oluruz. Ancak, duygu ve duygulam arasındaki bu ayırım, biliş ve beden arasında ikili bir karşıtlığa dönüşür. Biliş ve beden arasındaki ikili karşıtlık, duygunun ve bilişin, temsillere dayanmayan bedenlenmiş bir yorumunu yapmamıza engel olur. Biliş-duygulam ayırımı zorunlu olarak, eylem ve algı arasına temsilleri yerleştiren bilişselcilikle sonuçlanacaktır. Bilişselcilik, bedenın en temel anlam üretimi olan yönelimselliğinin bedenlenmemiş yorumudur. Bu bakımdan, etkinleşimci zihin modeli, bedenlenmiş bir yönelimsellik ve biliş-duygulam ilişkisi ortaya koyan bir epistemolojik paradigma iddiasında bulunmanın en doğru yoludur. Bu yazıda, duygu, duygulam ve his kavramları, bunlar arasında ayırım yapmanın felsefi sonuçları bakımından incelenecek, bu kavramlar arasında olanaklı bir iç içelik ilişkisi etkinleşimci zihin kuramı bağlamında tartışılacaktır. Bu amaçla, Massumi okumalarından yararlanan duygulamsal dönüş metinleri ve zihin-beden problemine ilişkin bilişsel bilimler literatür tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Duygulam, duygu, duygulamsal dönüş, etkinleşimcilik, yönelimsellik

¹ Dr., Nişantaşı Üniversitesi, Elektronik posta adresi: ayuslunna@gmail.com
ORCID Numarası: 0000-0002-3144-4195
Makalenin Geliş Tarihi: 01/07/2020 Makalenin Kabul Tarihi: 13/08/2020

Enactivist Solution for The Division of Emotion, Feeling and Affect

Abstract

When we separate emotion and affect into two camps and place emotion on the side of cognition and intentionality, while affect remains on the side of autonomous bodily dynamics, we present an embodied understanding of affect by prioritizing body over mind. However, this division of emotion and affect results in a binary opposition between body and cognition. This opposition is an obstacle both to asserting an embodied understanding of emotion and to a cognition which does not depend on representations. The presumption of cognition-affect division necessarily results in cognitivism that places representations between action and perception. Cognitivism is a disembodied approach to intentionality as the essential meaning-generating role of the body. In this respect, enactivist theory of mind is the proper way of arguing an epistemological paradigm consisting a truly embodied intentionality and engagement between cognition and affect. In this article, the concepts of emotion, feeling and affect are examined in terms of the philosophical implications of the division between them, and a possible intertwining among them will be discussed from the enactivist perspective. For this purpose, the article will refer to the readings on Brian Massumi from affective turn in social science also in addition to cognitive science literature of the body-mind problem.

Keywords: Affect, emotion, affective turn, enactivism, intentionality.

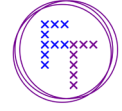
Giriş

Duygu ve duygulam kavramları arasında ayırım yaparak, duyguları bilişin ve yönelimselliğin alanına, duygulamı ise bedenın otomom dinamikleri alanına yerleştirdiğimizde, zihin karşısında bedene öncelik vererek bedenlenmiş bir duygulam anlayışı ortaya koymuş oluruz. Ancak, duygu ve duygulam arasındaki bu ayırım, biliş ve beden arasında ikili bir karşıtlığa dönüşür. Biliş ve beden arasındaki ikili karşıtlık, duygunun ve bilişin, temsillere dayanmayan bedenlenmiş bir yorumunu yapmamıza engel olur. Biliş-duygulam ayırımı zorunlu olarak, eylem ve algı arasına temsilleri yerleştiren bilişselcilikle sonuçlanacaktır. Bilişselcilik, bedenın temel anlam üretimi olan yönelimselliğinin bedenlenmemiş yorumudur. Bu bakımdan, etkinleşimci zihin modeli, bedenlenmiş bir yönelimsellik ve biliş-duygulam ilişkisini ortaya koyan bir epistemolojik paradigma iddiasında bulunmanın en doğru yoludur. Bu yazıda, duygu, duygulam ve his kavramları, bunlar arasında ayırım yapmanın felsefi sonuçları bakımından incelenecek ve bu kavramlar arasında olanaklı bir iç içelik ilişkisi etkinleşimci zihin kuramı bağlamında tartışılacaktır. Bu amaçla, Massumi okumalarından yararlanan duygulamsal dönüş metinlerine ve zihin-beden problemine ilişkin bilişsel bilimler literatürüne değinilecektir.

Duyguların ontolojisi hakkında konuşmak gerektiğinde, ilk olarak gerçeklikle ilgili ontolojik ön kabulümüzün ne olduğu, ikinci olarak bilişsellik (*cognition*) ve duygu arasındaki ilişkiyi nasıl kurduğumuz, duygulara yaklaşımımızı şekillendirir. Uğramamız gereken birbiriyle bağlantılı bu iki durak hem konuyla ilgili bilgi çerçevemizi hem de duygularla iş yapma biçimimizi en başından belirler. Bu yazıda, bu iki duraktan geçmenin olası yolları incelenecek; duygu, his ve duygulam arasında ayırım yapmanın sonuçları tartışılacak ve bu bağlamda duygu ve bilişsellik arasındaki ilişki ele alınacaktır.

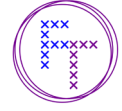
Maddeci Bir Duygu Anlayışına Doğru

Duyguların ontolojisi üzerine her türden kavramsallaştırma sürecinde, gerçeklik karşısındaki

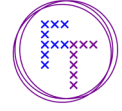
tavrın kerterizi hangi ön kabulle aldığı önemlidir. Eğer gerçeklikle anlaşılan şey, bilinç ve zihinsel durumlar da dâhil doğadaki her olayı maddesel etkileşimlerin sonucu olarak görmeye bağlıysa, yani bir maddeci bir yaklaşma söz konusuysa, hangi türden bir maddeci bulunduğu konusunda ikincil bir sorguya çekilmeye hazırlıklı olunmalıdır. Her şeyin maddeden ibaret olduğunu söylemek, dünyanın algılanması mümkün olmayacak kadar küçük olduğunu ya da devasa büyüklükte bile olsa taşların hareketine benzer şekilde itip-çekmeyle hareket eden sert ve ağır parçalarla dolu bir yer olduğunu kabul etmek anlamına geliyorsa, bu sizi mekanik bir madde anlayışından öteye götürmez. Olayları, Newton fiziğinin önerdiğine paralel olarak, mutlak bir kap gibi şeyleri muhafaza eden uzamın içinde yer değiştirmeleriyle tanımlamış olursunuz. Buna göre, maddesel olaylar ortaya çıkmak için, değişimin ve farkın yaratılması için dışarıdan bir etkiye ihtiyaç duyar. Olayları dışsal bir nedenselliğe bağlı etki ve tepkilerle açıkladığımızda, maddeyi kendinde değişimi yaratmaya gebe olmayan, değişim için dışarıdan bir etki almak zorunda olan, matematiksel koordinatlara indirgenmiş, âtıl ve pasif bir konuma yerleştirmiş olursunuz. Bu durumda gerçeklik hakkında konuşurken, eldeki alet çantasında, henüz gerçekleşmemiş potansiyel olasılıklar ve hâlihazırda edimselleşmiş deneyim alanının öznenen bağımsız sunduğu gerçeklik kesitleri bulunur. Bu türden bir madde anlayışıyla duyguları anlamak işi zorlaştıracaktır. Çünkü, duyguların yalnızca edimselleşmiş hâllerine bakarak bir duygunun koordinatlarını vermeye çalışan biri daha yakından bakarsa çok geçmeden hareketlerinin taşlar gibi olmadığını tam tersine sürekli bir akış ve dönüşüm içinde olduklarını görecektir. Duygular, ancak bir nörofizyoloji kitabında kompartımanlara bölünerek taşlar gibi sınıflandırılabilir antiteler hâlinde algılanabilir. Duyguların kendi yaşamının, bu sınıflandırmaların çizdiği sınırları her daim bertaraf edecek olan bir geçişlilik hâli üzerine kurulu olduğunu söylememiz gerekir. Bir duyguya sahip olduğumuzu söylemenin, cebimizde bir taş olduğunu söylemekten bir farkı vardır. Geçiş hâlindeki hislerimiz, “sahip olduğumuzu” söyleyebileceğimiz türden katı cisimler mantığıyla açıklanabilecek bir duruma tekabül etmezler. “Kızgınlığım” dersiniz, “benim kızgınlığım var” değil. Mekanistik maddecilik bizi bu noktada yarı yolda bırakır.

Duyguların bir hâlden bir hâle geçişliliğinde ortaya çıkan, uzamsal koordinatlarla

açıklanması güç gerçekliğini anlamak için, hâlâ gerçeğin maddesel olduğunda ısrar edeceksek, maddeden ne anladığımızı tekrar tanımlamamız gerekir. Katı parçacıkların mekanistik fiziğini reddederek, kuvvet ilişkilerinin, alanların, enerji ve madde arasındaki katı sınırın ortadan kalkışının, cisimsiz güçlerin ve en önemlisi belirlenimsizliğin hesaba katıldığı bir maddeselliği kabul etmek yeterli olmayabilir. Çünkü, hisler ya da duyumsama gibi sadece öznel deneyime bağlı olduğu kabul edilen gerçekliklerin fiziğin somutluğunu aştığı görüleceği için, “felsefenin en zor soruları” (Chalmers, 1995) karşısında maddecilikten bile soğuyabiliriz. Bir geçişlilik hâli üzerine kurulu olarak görülen duyguların, “ilişkilerin hissedilen gerçekliğine” (Massumi, 2002: 16) bağlı olduğunu kabul edersek, oldukça gerçek, “maddesel, ancak cisimsiz bir gerçeğin soyutluğunu” (Massumi, 2002: 4-5) kavrayabilmek için hazır olup olmadığımız önemli hâle gelir.

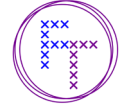
Duyguları yer kaplama bakımından inceleyemeyiz, onları yaşantılanmış bir deneyim olarak ancak zamansal yoğunlukları ya da yeğlilikleri bakımından inceleyebiliriz. “Saf bir yaşantılanmış deneyim, tamamen soyut bir şeydir...Yaşantılanmış deneyime ulaştığınızda, soyutun yaşayan merkezine ulaşırsınız. Yaşantılanmış deneyim hiçbir şeyi temsil etmez. Kalbimin derinliklerinde temsili yaşamam, daha ziyade tamamıyla soyut olan zamansal bir eksen deneyimlerim. Bir ritimden daha soyut olan bir şey var mıdır?” (Deleuze, 1978: 307). Duygular bu anlamda kendisi kendisinden başka hiçbir şeyi temsil etmeyen ve doğrudan deneyimlenen şeydir. Tam da bu nedenden ötürü, uzamsal koordinatlarıyla değil, zamansal boyutuyla anlaşılması gerekir. Hem hareket hâlinde olmaları hem de geçmiş deneyimin virtüel eşzamanlılığına bağlı olmalarından ötürü, soyutlukları zamansallıklarından kaynaklanır. Ancak, buradaki zamansallığı, uzamsal kategorilerde olduğu gibi ayrıklıkla (discreteness), bölünebilir ve ölçülebilir olmakla değil, niteliksel değişimle anlayabilirsiniz (Bergson, 2005). Niteliksel değişimin zamansal sürekliliğinin ifadesi kolaylıkla temsile gelebilir bir durum değildir. Derinlere yerleşmiş bir yası anlamak, kronometrik bir zamanlama ölçeğiyle anlaşılabilir. İç içe geçmiş katmanlarıyla derin bir hüznün, ne başladığı anı ne de nerede sonlandığını gösterebilirsiniz. Buradan çıkarılacak ilk sonuç, duygulara yaklaşırken, bizi en nihayetinde en azından

yeterince soyut ve akışkan bir dili benimsemeye itecek olan yeğinsel (*intensity*) geçişler hakkında konuştuğumuzun farkında olma gerekliliğidir. Böylece atomik bireyselliklere ya da hareketin matematiksel koordinatlarına değil, bedenın eylemlerinde açığa çıkan duygulanma kapasitelerine odaklanıyoruz. Bir geçiş ya da aradalık durumu olarak duygulam, bir bedenın başka bedenlere karşı duyarlılığını ifade eder. Dünya bedenimi sürekli olarak etkiler, ancak ben de dünyayı etkilemektedir. Duyguları besleyen duygulanımlar bu etkileme ve etkinme arasında oluşa gelirler. Bedenimizdeki duygulamsal geçişler bizi harekete ve düşünceye iten yaşamsal güçlerdir. Öyleyse, en azından şimdilik yeterli fikirlere dayalı maddeci bir duruşta karar kılabilirdik, duyguların bedenli olmakla yakından ilişkili olduğunu ancak bedenlilikten anladığımız şeyin zamansal boyutuyla birlikte düşünülmesi gerektiğini söylemiş olduk. Duyguların yaşamını kavrayabilmek için bedenlenmiş (*embodied*) bir düşünceye açılmak gerekir; ancak bedenlenmiş olma fikri, uzam-zamansal boyutların birlikte eşzamanlı varlığıyla düşünüldüğü zaman en yetkin hâline kavuşabilir. Zamansallığın hesaba katıldığı bedenlenmiş bir düşünce, bedenleri kapalı fizyolojik sistemler olarak görmekten kaçınarak, onları daha çok kendi hareketleri içinde ve her daim süreçlere odaklanarak kavramsallaştırmaya çalışacaktır.

Bu noktada, temsile gelmesinin güç olduğunu söylediğimiz bir konu hakkında sembolik düzlemde kafa karışıklığına düşmeden iş yapabilmek için, duygu ve duygulam arasındaki kavramsal ayrımı ve bu alandaki tartışmaları serimlemekte fayda var. Yalnızca dilde, analitik olarak yapabildiğimiz, yaşamda ise bu ikisi iç içe geçtiği için zor olan bu ayrımı yapmak hem bizi duyguyla bağlantılı düşünce hattını maddecilikten doğru bir yoldan nasibini almış ve böylece yeteri kadar bedenlenmiş bir kavramsal çerçeveye çıkaracak, hem de disiplinler arası literatürde bunların birbiri yerine kullanılmasından kaynaklı kuramsal karmaşaya bir düzen getirecektir. Daha da önemlisi, belki de bu sayede, duyguları politize etmenin yollarını çizerken², elimizdeki göstergelerle sınırlandırmayacağımız bir kendiliğindenliğin bizi eyleme itecek otonom potansiyelini keşfedebiliriz.

² Queer kuram ve feminist literatür içinde duygular ve duygulam tartışmaları için bkz. Ahmed (2014), Berlant (2000; 2004), Butler (1997), Sedgwick (2003).

Duygu, His ve Duygulam Ayrımı

Duygu ve duygulamla ilgili kavram karmaşasının altında, duygulamsal bilimler³ duygulam (*affect*) ve duygu (*emotion*) kelimelerini birbiri yerine kullanırken, sosyal bilimler ve kültür çalışmalarının, Spinoza ve Deleuze okumalarının da etkisiyle, duygu ve duygulam arasında kavramsal bir ayrım yapmaları yatar. Aslında, duygulamsal bilimler ve sosyal bilimlerin duygulam ve duygunun kaynağına dair açıklamalarında, bu yazıda ileride bahsedeceğimiz James-Lange'in duygu kuramına atıfları bakımından ortaklaşmalar mevcuttur. Ancak bilimsel çalışmaların, kavramsal ayrımlara postyapısalcı kuramlar kadar başvurmadıkları söylenebilir. Bu konuda alınabilecek doğru tavırlardan biri, duygu ve duygulam arasında ayrım yapmanın ontolojik nedenlerine odaklanarak, ayrıntılı bir felsefi çalışmayla iki yaklaşım arasında kıyaslama yapmaktır. Bu kıyaslamada karşımıza çıkan ilk engel, sinirbilim, psikoloji ve felsefe alanlarındaki yeterince bedenlenmemiş duygu kuramlarının, duyguları salt kafatası içi bir zihinsel durum⁴ olmaya indirgeyerek beden rolünü ikincil plana itiyor olmalarıdır. Yeterince bedenlenmiş bir duygu kuramı olmanın anlamına gelecek bölümlerde değineceğim. Ancak bu noktada kuramlar arası bir müdahale yaparak, bilişselci duygu kuramlarının duygu ve duygulam kelimelerini birbiri yerine kullanışlarının altında, zihin ve beden arasında ayrım yapmaya varacak olan, beyni zihnin merkezi hâline getirip, beyin dışında bedenin geri kalanının bilişsel süreçlerde yalnızca bir iletici rolünde ikincil plana atılmasının yattığını söyleyebiliriz.

Duygunun, bedenin doğrudan tepkileri olan duygulam yerine, zihinsel bir bilgi işlem sürecinin sonucu olarak bir yargılama işlemi olduğunu düşünmek bilişselci bir duygu anlayışı geliştirmek anlamına gelir. Sosyal bilimlerde Spinoza ve Deleuze okumalarını takip eden duygulamsal dönüş (*affective turn*) (Clough vd., 2007) mimarları açısından bu durum, beynin ötesinde bedenin kendiliğinden etkileme ve etkinme yetisini ikincil plana atmaktır. Öte yandan, bedenlenmiş bir duygu ve duygulam anlayışı benimseyerek, bu konuda bedenin bütününe

³ Psikoloji ve sinirbilim çalışmaları.

⁴ Bkz. Panksepp (1998a).

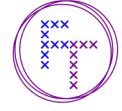
gönderme yapan sinirbilim görüşleri de yok değildir.⁵ Bu görüşler her ne kadar duygu ve duygulam kavramlarını ayırmaları da, konuya duygu ve duygulamı birbirinden ayırmayı tercih eden duygulamsal dönüşü temelden etkilemiş olan Brian Massumi gibi düşünürlerle aynı doğrultuda yaklaşırlar. En büyük ortak noktaları William James'in (1884) duygular kuramıyla paralellik göstererek, duygulamı bedensel tepkilerle eş tutmalarıdır. Karmaşık görünen bu kuramsal ağın üzerinde rotamızı maddeci ve yeteri kadar bedenlenmiş, yani akıl ve duygu arasında hiyerarşik ayrımı doğuracak bilişselcilikten uzak bir yöne çevirebilmek adına, iki kanadın da ortaklaştığı bu karşı duruşa referans oluşturabilecek bir kavram haritası yaratmakla işe başlayabiliriz.⁶ Sonrasında bu ortaklaşma üzerine daha fazla söz söyleyebilir hâle geleceğiz.

Spinozacı okumalara dayalı literatürde, duygulam (*affect*⁷) kişisel bir histen ziyade bir beden etkileyebilme ve etkinme yetisine tekabül eder (Spinoza, 1985). Duygulam, bir bedenin bir deneyim hâlinde diğerine geçişinin yarattığı yeğlilik ya da kuvvet derecesidir. Bu kuvvet derecesi bedenin eyleme kudretine tekabül eder. Sosyal bilimlerde duygulamsal dönüş literatürünün Spinoza'dan devraldığı bu kavramı, hislerden ve duygulardan ayırt etmek, duygulamsal dinamiklerin bedensel kaynaklarını göstermek bakımından önemlidir. Duygulanım (*affection*) ise etkileyen ve etkilenen iki beden arasındaki her bir karşılaşma durumuna verilen isimdir (Massumi, 1987). His ve duygulamın birbiriyle karıştırılmaması gerektiği konusundaki uyarı, duygulamın kişiselleştirilmiş bir his olmadığı yönündeki ısrara dayanır (Massumi, 1987). Bir his, bedenin etkileme ve etkinme hâlinin yine beden tarafından duyumsanmasıdır. Bu duyum, bedende hafızası tutulan geçmiş deneyimlerle mevcut etkinin karşılaştırılmasının sonucudur. Tam da bu nedenle, her bedenin geçmiş deneyimleri birbirinden farklılık

⁵ Bkz. Damasio (1994; 1999).

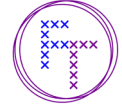
⁶ Sara Ahmed (2014) duygular üzerine bir araştırmayı yeğler, çünkü ilgilendiği şeyin duyguların “öznelarası” dolaşımında toplumsal filtrelerden nasıl geçtiğini ya da onları nasıl tıkadığını araştırmak olduğunu söyler. Duygulanımsal yatırımların toplumsal dolaşımını ve konumlanmışlığını görmek için bu ayrıma gerek yoktur. Ancak, Sarah Ahmed'in duygu ve duygulam arasında bir ayırım yapmayı tercih etmiyor oluşu bağlamında, duyguları, bilişselcilik tuzağına düşmeden anlayıp anlamadığı sorusu üzerinde durulmalıdır.

⁷ “Duygulanım” Spinoza'nın Etika'sında “*affectus*”, “duygulanım” ise “*affection*”dur.

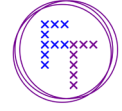
gösterdiği için hisler öznel, kişisel ve biyografiktir. Bir bebek, henüz hisler repertuarı gelişmemiş olduğundan, başka bir ifadeyle, aldığı etkilere dair bir sınıflandırma çalışması yapmasına yarayacak algıda ayırt etme yetisi gelişmemiştir. Bu nedenle, geçmiş deneyimlerinin tutulmasına ve dil yetisine dayanarak aldığı etkileri belirgin hislere dönüştürme yetisine sahip değildir ve yalnızca bedenindeki belirgin hâle gelmemiş saf duygulamsal kuvvet değişimlerini, enerji geçişlerini deneyimler (Massumi, 2002). Diğer taraftan duygulam, henüz kişiselleşmemiş, yani özne tarafından bir his olarak yüzeye çıkararak sahiplenilmemiş, bilincin ve dilin alanına katılmamış kişi öncesi ve bedendeki yeğinliksel değişimin kendisidir. Bilince çıkmadığı için, şekle girmemiş, bir yapıya ulaşmamış yeğinliktir. Bedenin kendi kendini belli bir durum içinde eyleme hazırlamasıdır. Bedenin dışarıdan ve aynı zamanda kendi kendinden etkilenme hâlinin yarattığı kuvvet derecesi duyumsandığında, artık duyguların ortaya çıkması için bir ihtimal doğar.

Duygu, hislerin görünür hâle gelmesi, bir ifadeye dönüşmesidir. Bu ifadelendirme çalışması her zaman içsel durumun doğrudan, olduğu gibi mimiklerde ve jestlerde dışa vurumu olarak gerçekleşmez. Çoğu zaman toplumsal beklentilerin karşılanması ve aslında öğrenilmiş duygu deneyim formlarının etkisi altında inşa edilir. Öfke, yas, utanç duymanın olumsal doğasının yarattığı çeşitlilik, her ne kadar bedensel duyumlarda ortaklaştıkları söylene de, bu duyguların ifadesel formlarının kültürel farklılıklara bağlı olduğunu gösterir. Duygular, dipten gelen duygulamın hislere dönüşmesi ve hislerin de toplumsal bir ifadeye dönüşmesinin ürünüdür. Toplumsaldırlar. Çoğu zaman etkileşimde olan diğer bedenler tarafından etkilenir ve şekillendirilirler. Paul Ekman (1972) duygusal tepkiler üzerine yaptığı deneyde, yüz estetiği ameliyatı görüntüleri izleyen Amerikalı ve Japon bireylerin verdikleri tepkileri video kaydına alır. Bireylerin yalnızken videoyu izlediklerinde duygularını ifade ediş biçimleriyle, odada başkaları varken gösterdikleri tepkiler birbirinden farklıdır. Farklı kültürlerden olmaları fark etmeksizin bireyler yalnız olduklarında aynı durumlara özdeş duygusal ifadeler göstermelerine rağmen, yanlarında başkaları olduğunda genel olarak kültürel belirlenimlere ve öğrenilmiş duygu kalıplarına geri dönerler. Ekman'ın (1972) çalışmaları iki boyutuyla da ilginçtir:

Birincisi, Papua Yeni Gine halkı arasında yaptığı araştırmalarında gösterdiği gibi duyguların yüzdeki ifadelerinde evrensel bir boyutu olduğunu keşfetmiştir. Yani hangi kùltürde olursa olsun yüzümüzdeki kaslar doğrudan ifadelerinde evrensel bir evrimsel çizgiyi izlerler. İkincisi, duygularımızın ifadesinde toplumsal bir öğrenme sürecinin sonucunda daha geniş bir yelpazeye ulaşırız ve yelpazenin renkleri kişiler ve toplumlar arası değişiklik gösterir. Ekman (*a.g.e.*) duyguların ifadesinin evrensel ve olumsal boyutlarına dair bulgulara insan yüzü üzerinde yaptığı gözlemler sayesinde ulaşmıştır. Yüzdeki kasların bedenın kendiliğinden ve kendiliğinden olmayan iradi tepkileri gösterme gücü vardır. Kendiliğinden patlayan bir kahkaha sırasında yüzümüzde devreye giren kaslarla, kendimizi gülümsemeye zorladığımızda devreye giren kaslar birbirinden farklıdır. Vesikalık fotoğrafımıza içimiz belki de bu nedenle hiçbir zaman ısınmaz. Sinirbilimciler, iradi duygusal tepkilerle kendiliğinden duygusal tepkiler arasında bir ayırım yapmışlar ve bu iki tip yüz ifadesinin ortaya çıkması için izlenen nöral ağların birbirinden farklı olduğunu ortaya koymuşlardır (Miehlke, 1973). Duyguların altı temel kategoriye (mutluluk, üzüntü, korku, kızgınlık, şaşırma ve tikslenme) sığdırılmasını öneren Darwin'in biyolojik yorumu, Ekman'ın duyguların evrensel ifadesi görüşüyle paraleldir (Darwin, 1872). Ancak Darwinci görüşte duyguların şekillenmesinde kùltürel faktörlere ikincil ve tali bir rol biçilmiştir. Hâlbuki insan duygularının kùltürel dünyası genel olarak hayvan davranışlarını açıklamak için kullanılan eldeki evrimsel şemalara indirgenemeyecek kadar geniş ve zengindir.

Duyguların evrenselleştirilebilir boyutuyla kıyaslandığında, duyguların deneyimlenme çeşitliliği, uzlaşımsal toplumsal kodlar üzerine kurulu olsa bile, bizi her daim konumlu bir bilgi üretmeye itecek olan uçsuz bucaksız bir vahadır. Bilinçdiři süreçlere tabi duygulamsal dinamiklerin bedenın evrimsel mekanizmalarına tabi olduğunu söylediğimizde onların özgünlüğünden ve özerkliğinden bir şey kaybetmediğimiz gibi, duyguların –duygulamanın tersine– bilince ve sembolik düzene ait olduğunu, özneleri, kimlikleri, biyografik anlatıları gerektirdiğini söylediğimizde de onların zenginliğinden bir şey kaybetmiş olmuyoruz. Duygu ve duygulam arasında bir ayırım yaparken düşülebilecek en büyük tuzak, bizi doğa-kùltür ya

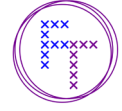

da kalıtım-çevre gibi ayrımlar yapmaya zorlayacak, belirlenimci ve indirgemeci yaklaşımların ağına düşmek olur. Bu durumda kendimize, duygu ve duygulam arasında yapılan ayrımın yalnızca dilde olan analitik bir ayrım olduğunu hatırlatmalıyız. Yalnızca zihinsel inşalarmış gibi görünen sembolik ve kültürel öğeler, her daim bedenlenmiş bir olumsuzluğa sahiptir. Aynı zamanda, yalnızca âtil bir et parçası gibi kabul edilebilecek bedenler de maddesel bir semiyotiğe tabidir. Beden de bir dil yaratır, ancak dili her zaman gösteren göstergelerle kurulmaz. Duygulam, bedenin göstermeyen semiyotiğidir (Guattari, 2011). Maddeseldir ancak sembolik dilde olduğu gibi gösteren göstergelerle konuşmaz.

Bu noktada geri dönüp, maddeciliğimizi yeniden sorgulamalıyız. Sorun sembolik olanın maddesel olana tabi olması ya da tam tersi değildir. Sorun, maddeselliğin göstermeyen semiyotiğinin temsile gelmesi güç bir doğaya sahip olduğunu kabullenip kabullenmemektir. Beden, bir yerlerde bir yolla bulunup çıkarılacak, “doğal” ya da “otantik” dolayumsuz bir varlık değildir. Zihinsel inşaları bedensel inşalardan ayırmaya yatkın düşünce biçimimiz bizi, toplumsal olan duygu ile kişi-öncesi olan duygulam arasındaki ayrımı anlarken, bedensel ve kültürel olan arasında bir ayrım yapmaya zorlar. Oysa, yeterince bedenlenmiş bir düşünce, baktığı her yerde maddesel ilişkiler görecektir. Bu sorunu ancak, bizzat duygulam ve duygu arasındaki maddi bağı göstererek aşabiliriz. Bu görevin üstesinden gelebilmek için, daha derinlere bilinçdışı süreçlerin mekanizmasına odaklanmalı ve bu mekanizmanın bilinçli düşünceyle nasıl ilişkiye geçtiğini anlamaya çalışmalıyız.

Bilişsellik ve Duygu

Ronald de Sousa (1987) duyguların karar mekanizmamızda ne türden bir rolü olduğunu anlamamız için bizi bir düşünce deneyine davet eder ve kendimizi duygular olmadan hayal etmemizi ister. Böyle düşündüğümüzde, “duygusuz bir varlık, ya saf bir rasyonel iradeye sahip bilgisayar beyinli Kantçı bir canavar olurdu, ya da her isteği önceden programlanmış ve her inancı belli bir tepkiyi haber veren Kartezyen bir hayvan-makine” (a.g.e.: 191). Oysa

biyolojik varlığımız sayesinde, bir sonraki adımı önceden görmeye programlanmış Kantçı canavar ve Kartezyen makineden farklı olarak, bütünüyle belirlenime tabi olmaktan uzak, diğer bedenlerin hareketlerini, üzerimizde bıraktıkları etkileri ve karşımızdakinin neye inandığını, neyi istediğini ve ne yaptığını değişen ölçülerde okuyabilen bir yapıdayız (*a.g.e.*). Duygular, bir bedenin –bu bir karıncanın ya da bakterinin bedeni de olabilir– çevresinden gelen etki ya da bilgi akışının sayısını ve çeşitliliğini sınırlar ve böylece bu bedenin sürekli değişen ve karmaşık dünyaya adapte olmasını ve hayatta kalmasını sağlarlar. Bilinçli düşünce tek başına, çevreden gelen hangi bilgiye diğerlerinden daha çok ihtiyacımız olduğunu ya da hangisinin bedenimizle alakalı, hangisinin alakasız olduğunu belirleyemez. Çevreden gelen dikkat dağıtıcı uyaran bombardımanının içinden, beden kendi ihtiyaç ve yönelimiyle ilgili olanları ayırmayı duygusal filtreleme sistemi sayesinde gerçekleştirir. Böylece, sürekli değişen ve karmaşık bir dünyada uyaran bombardımanı altındaki bilişsel mekanizmanın işini kolaylaştıracak bir yönlendirme işi yapar.

Bu anlamda duyguların, filtreleme yaparak bilişselliğe hizmet eden bir arayüz olduğu iddia edilebilir. Bir bedene ulaşan devasa miktardaki uyarıcının içinden bedenin yöneldiklerini ayırt etmesi duygular sayesinde olur ve bu işlem bilişselliğin tek başına kapasitesini aşar. Duygulara akılla ya da düşünceyle ilişkisinde oldukça önemli bir rol biçerek yakın ilişkiye sokan bu görüşün en büyük zaafı, duygulanımsal mekanizmanın yalnızca beyinde olup biten bilgisayarimsal (berimsel) bir işlem olduğunu iddia ediyor olmasıdır. Bilgisayarimsal zihin görüşü, algı ya da hafıza gibi diğer bütün bilişsel yetilerle birlikte, duyguları yalnızca beyin içi nöral bağlantıların bir ürünü olarak görerek, duyguların önermesel tutuma sahip yargılar olduğunu iddia eder (de Sousa, 1987). Buna göre, duyguların işlevi, beyinde toplanan verilere önceliklendirme yapmaktan ibarettir. Bu görüş, duyguların bilişselci yaklaşımının en genel eğilimini ortaya koyar; duygular da bir bilgi işleme sistemi olarak kabul edilir. Bu görüşün en bariz özelliği, bedensel işlemler ile beyindeki bilişsel işlemler arasında bir sınır koyuyor oluşudur. Bu durumda, bilişsel bir bilgisayar işlemi hâline getirilen duygular, bedenin beyinden geri kalan kısmından koparılır ve daha da önemlisi çevreyle girdiği etkileşimin duyguların

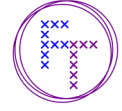
oluşumundaki kurucu rolünü dışarıda bırakır. Felsefede rasyonalist gelenekten beslenen bilişselcilik, bilgisayarimsal zihin görüşünün en temel kabullerinden biridir. Bilişsel yetilerle bedenin bütününlüğünü rolünü ikincil plana itmek, yeterince bedenlenmemiş bir biliş ve duygu yorumu ortaya koymaktır.

Bilişselci duygu kuramları, duyguları dünya hakkında verilmiş yargılar olarak görür. Bilişselci duygu kuramlarıyla bilişselci olmayan duygu kuramları arasındaki fark, hisleri koydukları yere bağlı olarak açıklanabilir. Duyguları bilişsel yargılara indirgemeyen bilişsel olmayan duygu kuramları, bedensel duyumu yani hisleri, bilinçli bilişsel işlemlerden önce ve hatta onlardan bağımsız bir yere yerleştirir (James, 1884). Yani, bedenin kendi değişimlerini hissetmesi ve bilincin bu hisler üzerine dönüp düşünmesi düşünömsellik öncesidir. Böylece, bir bedenin ne hissettiği ve bu hislerin neye yol açtığı bilişsel kararlardan önce gelir. Bilişselci duygu kuramları ise, duyguların inanç, düşünce ve değerlendirci yargılar gibi önermesel tutumda olduklarını düşündükleri için, zaten hisleri bu bilgi işlem sürecinin bir parçası olarak görmezler. “Hiçbir şey hissetmeden de bir duyguya sahip olabilirsiniz ve bir duyguya sahip olmadan hiçbir şey hissedemezsiniz” (Solomon, 1993: 99). Bu ifade şu anlama gelir, önce bilişsel bir yargı olarak duygu üretilir –beyin içi bir işlem sonunda– böylece bir bedenin ne hissedeceğine karar verilir, sonra beden aldığı komuta uyararak onu hisseder. Yargı önce gelir, bedensel his sonra. Bu görüşte bedenin bilişsel müdahale olmadan hissedebilme ve aynı zamanda tepki verebilme yetisi konusundaki özerkliği elinden alınmıştır.

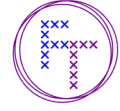
Bilişselci görüşe göre, bir duygu “kendimiz ve dünyadaki yerimiz hakkında temel bir yargı ve yaşamlarımızı şekillendiren değerlerin, fikirlerin, yapıların ve mitolojilerin izdüşümüdür” (Solomon, 1993: 126). Duygular konusunda söz sahibi kuramcılardan Martha Nussbaum, duyguların üzerine kurulu olduğu değerlendirme işleminin inançlar dizisi temelinde belirlendiğini söyler: “Bana, bir şeye ya da bana yakın bir kimseye bir zarar gelmiştir; bu zarar küçük değil önemlidir; iradi biçimde yapılmıştır; bu zararı vereni cezalandırmak doğrudur” (Nussbaum, 2004: 188). Bu örnekte olduğu gibi, bilişselciler için, duyguların ortaya çıkışı bu türden bir yargılama sürecinin sonucu olarak ortaya çıkar. Her bir aşaması hislerin ortaya

çıkması için gereklidir. Bilişselcilere göre, duyguların fizyolojik yorumları, duyguların yargılar ya da inançlar üzerine kurulu doğasını açıklayamazlar. Buna göre, bir inancımız değiştiğinde duygumuz da buna uygun olarak değişecektir. Bir duygunun belirlenimi bilişsel öznenin aktif olarak yaptığı yargılara bağlıdır, duygular bizim başımıza gelen şeyler değildir. Aksine, bizim aktif olarak ürettiğimiz yargılara ve değerlendirmelere bağlı olarak ne türden bir duyguya sahip olacağımız belirlenir. Duygular bilişsel bir işlemdir, ancak zorunlu olarak bilinçli ve iradi bir değerlendirme süreci üzerine kurulmak zorunda değildir. Yargılar, kendiliğinden de ortaya çıkabilir (Solomon, 1977). Ancak, bu noktada altı çizilmesi gereken nokta, duygunun psikosomatik bir durum olduğu kabul edilse bile, duyguların ortaya çıkışında bilişselcilerin kabul ettiği nedensel düzenin, bilişten bedene doğru olduğudur (Lyons, 1980). Bedensel bir süreç olarak duyguya bilişsel bir değerlendirme işlemine, bir yargı tutumu karar verir ve neden olur. Sıralama şu şekildedir: önce fizyolojik uyarılma meydana gelir, sonra bilişsel değerlendirmeye alınır ve en son bedenin vereceği duygusal tepki ortaya çıkar (Prinz, 2004a). Bilişsellik burada bedensel bir süreçten ziyade entelektüel bir işlem olarak kabul edilir. Beden yalnızca fizyolojik uyarılmadan gelen duyu verisini beyne ileten ve en son fizyolojik tepkinin taşındığı bir iletici konumuna itilir. Dolayısıyla, bedensel hisler ve bedenin kendi duygulanımsal kuvvetleri duygunun doğması için zorunlu bir uğrak olmaktan çıkar. Hisler ve bedensel tepkiler bilişselliğin yan ürünleri hâline gelir. Bilişselci zihin ve duyu görüşleri, bilişsel süreçleri dış dünyanın temsilleri üzerinden açıklar (Moors vd., 2013). Böylece, duyguların ontolojisi bütünüyle bir temsil meselesi hâline gelir. Biliş dış dünyanın temsillerinin değerlendirmeye tabi kılınması demektir (Fodor, 1981). Duyguların ontolojisini açıklarken bedenin temsile gelmeyen duygulanımsal kuvvetlerini ve hislerin kurucu rolünü zorunlu olmaktan çıkartmak beyin dışındaki bedensel güçleri görmezden gelmek ve bedenin bütünlüğünü sürece dâhil olmaktan çıkarmaktır. Bilişselliği öncelikli kılmanın en bariz sonucu, zihin ve beden arasında kapanmayacak bir boşluğun ortaya çıkmasıdır. Zihin ve beden birbirinden ayrıldığı gibi, duyu ve biliş, başka bir deyişle de akıl, arasında da ikilik yaratılmış olur. Bu nedenle, bilişselci duyu kuramları, yeterince bedenlenmemiştir.

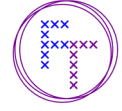
Bilişselciliğe göre, değerlendirme mekanizması bir olayın analiz edilmesi şeklinde çalışır. Âdeta hissedilecek en doğru duygu, ihtiyaçlarınız ve amaçlarınıza uygun şekilde garıdıroptan seçilir gibi seçilir. Yani bedene ulaşan bir etki önce değerlendirilir sonra nasıl bir bedensel tepki üretileceğine karar verilir. Duyguları bu şekilde bilişsel bir mekanizmanın ürünü olarak kabul etmek, psikoloji alanında duyguların test edilmesi ve analiz edilmesi için bir kullanışlılık sunabilir. Ancak, bu sonucu değiştirmez, yine de bilişselci kuramlarca, beden bütününe kendiliğinden tepki verebilme gücü elinden alınmıştır. Bilişselcilik, duyguları sınıflandırmak için çalışan bir epistemolojik çerçeve olsa da çok önemli bir soru açıklanmadan kalır: Değerlendirici yargılar belli bir hissi ortaya çıkaran belli bir duyguya nasıl dönüşür? Diğer bir deyişle, bir duygu nasıl belli bir hissi doğurur? Bir değerlendirme nasıl bir hisse dönüşür? Bilişselci görüşler, hislerin onlara tekabül eden değerlendirmelerle nasıl eşleştiğini açıklayamazlar. Dolayısıyla, bilişselci görüşler, temsile gelmeyen bedensel süreçler olarak hisleri ve duygulanımsal değişimleri açıklayamazlar. Ne hislerin ve beden bütününe duygulanımsal kuvvetlerinin varlığı ne de onların duyguların oluşumundaki kurucu rolünü açıklayabilecek, beden bütününe dinamiklerine bütünsel olarak gönderme yapılan bir yaklaşım içindedirler. Bilişsel değerlendirme olmadan da beden bütününe hissedebileceğini ve bu hislerin öncelikle duyguların oluşumunda ve ardından da bütün akıl yürütme süreçlerimizde rol oynadığını ortaya koyan sinir bilimsel çalışmalarla da çelişirler (Damasio, 1999). Beden bütününe kendiliğinden duygulanımsal tepkileri ve bunların yine beden tarafından hissedilmesi, yan ürün olmaktan ziyade duyguların oluşumunda zorunlu olarak kurucu role sahiptir. Duyguların, hisler ve duygulanımlara dayalı temsile gelmeyen bileşenlerin, önermesel bileşenler olarak analiz etmenin mümkün görünmemesi, bunların kurucu rolünün görmezden gelinmesiyle sonuçlanmamalıdır. Bu hâliyle bilişselci görüşler, duyguların önermesel bileşenleriyle duygulanımsal bileşenlerinin ilişkisini açıklayacak bir mekanizmaya sahip değildir (Scherer, 1999). Belli bir duyguya tekabül eden bir hissin ortaya çıkışını, mantıksal bir yapıda ortaya koymaya çalışırlar. Oysa, zihin ve bedeni birbirinden ayrı düşünmeden, aralarındaki sürekliliğin bir ve aynı şey olduklarını kabul edersek, bilişin düşünümSELLİĞİNDEN çok önce bedenin duygulanımsal olarak

bedensel karşılaşmalardan etkilendiğini, buna dair değişen hisler ürettiğini ve bu hislerin duyguların oluşumunda olmazsa olmaz bir rol oynadığını iddia etmek mümkündür. Beden, bilişin etiketleme faaliyetinden önce, dünyaya tepki verir (Zajonc, 1984). Bedenimizdeki duygusal tepkilerimizi belirleyen duygulanımsal değişimler, beynin bilişsel yetilerinin, durumları yorumlama hızından daha hızlı devreye girer. Yani, bilişselcilerin, duysal uyarım, bilişsel değerlendirme ve sonra duygunun ortaya çıktığına dair çizdikleri nedensellik şeması dayanaksızdır. Daha da önemlisi, sinir bilim çalışmalarının bize gösterdiği gibi, bedenin kendine ait özerk duygulanımsal bir doğası vardır ve bu kendiliğinden tepkilerin hissedilmesi en nihayetinde bilinçli yargılarla birleşecek olan duyguların doğuşunda önemli bir rol oynar.

Bedenlenmiş Duygu

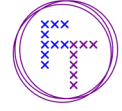
1880’lerde psikolog ve kuramcı William James (1884) ve fizyolog Carl Lange (1885) birbirlerinden bağımsız olarak, bedensel tepkilerin doğrudan algısı üzerine kurulu bir duygu kuramı öne sürmüşlerdir. Buna göre, duygu deneyimi, bedenin karşılaştığı etkilere dönük olarak verdiği kasların kasılması, hızlı nefes alıp verme ve terleyen eller gibi tepkilerin yine beden tarafından algılanması sürecinin sonucu olarak açıklanır (James, 1884). Dolayısıyla duygular, bilişsel bir değerlendirme sürecinin ürünü değil, bedende oluşan fizyolojik uyarılma sonrasında meydana gelen bir deneyim olarak kabul edilir. Uyarıcılara otonom nöral sistemin verdiği tepki, bedenin gelen etkilere doğrudan tepkileridir. Dolayısıyla, duygu oluşumu sürecinin bedensel düzeni, bedenin uyarılması, buna bağlı olarak bedende fizyolojik bir tepkinin doğması ve bu bedensel tepkinin yine beden tarafından hissedilmesi şeklinde devam edecektir. Burada, bedenin fizyolojik tepkisi bizim bu yazıda andığımız anlamıyla duygulama tekabül eder. James-Lange duygu kuramı, –hisler kuramı da denir– bilişselci duygu kuramlarının tersine, bedensel değişimleri duygu oluşumunun başlangıç aşamasına koyarak bedenin başka bedenlerle karşılaşmalarında ortaya çıkan duygulanımsal değişimini duyguların oluşumunun kurucu bileşeni hâline getirir. Duygu, bedenin duygulanımsal tepkilerinin beden tarafından hissedilerek

bilinçli bir yoruma dönüşmesidir. Sağduyumuz bize, ormanda bir ayıyla karşılaştığımızda korktuğumuzu ve sonra da tepki olarak kaçtığımızı söyler. James, hikâyenin gidişatını şöyle değiştirecektir; hayır, biz korktuğumuz için kaçmayız, kaçtığımız için korkarız (James, 1884). Çevresel sinir sistemi hem otonom hem de somatik anlamda değişir ve bedensel tepki kendiliğinden harekete geçirilir (*a.g.e.*). Bu değişimi hissettiğimiz zaman, korku gibi duygunun ortaya çıkması söz konusu olur. Bedene otonom bir karakter biçen bu görüş, bedenin çevreye verdiği tepkilerin oluşmasını bedenin kendi yetilerine ve bütününe yayararak anlamayı önermiştir. Bedensel tepkiler duygunun oluşumu için zorunlu koşuldur.

James, hisleri duygulardan arındırdığımızda geriye yalnızca nötr bir entelektüel algı durumu kalacağını söyler (1884). Duygu oluşumunun temel belirleyeni olan duygulam, beden için kendi hakkında bir tür geri bildirim işlevi görerek, kendi kendini eyleme hazırlar ve bu süreç diğer bilişsel süreçlere bir zemin oluşturur. Bu nedenle, James-Lange duygu kuramına aynı zamanda “somatik geri bildirim kuramı” da denmiştir (Prinz, 2004b: 5). Bu geri bildirim süreci yalnızca kaslardan bilgi alan sinir sistemi sayesinde gerçekleşmez, solunum sistemi, kas-iskelet sistemi ve iç salgı sistemi gibi bedenin diğer bütün somatik dinamiklerinden yararlanır (Prinz, 2004b). Duyguların birbirinden ayrılmasını sağlayan da işte bu sistemler arası ortaya çıkan, her bir duyguya özgü somatik etkinlik örüntüleridir. Diğer bir deyişle, bedendeki özgün somatik örüntüler, en sonunda belli bir duygunun belirgin hâle geleceği yolda beden tarafından hissedilir. Hislerin varlığı evrimsel biyolojinin de onayladığı gibi bedenin adapte olması ve hayatta kalması için çevreye verdiği kendiliğinden tepkilerin evrimine dayanır (Darwin, 1998; LeDoux ve Hirst, 1986). Bedenin çevreye yönelimselliği, bedenin bütününe ilgilendirdiğinden, bilişsel bir arayüze ihtiyaç duyulmadan hisler aracılığıyla düzenlenir. Ancak bu yorum, belirlenimci, mekanistik bir evrimsel anlayışa indirgenmemelidir. Bir beden, her zaman çevresiyle girdiği “intra-action⁸”ın ürünü olduğu için ve her daim geçmiş

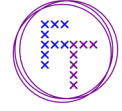
⁸ Intra-action feminist fizikçi Karen Barad’ın (2007) “interaction” yerine önerdiği bir kavramdır. Bedenlerin etkileşimlerini öncelikledikleri bir metafizi değil, bedenlerin zaten etkileşimlerinin ürünü oldukları bir anlayışı ifade eder. Buna göre, bir bedenin failliği kuvvetler dinamiğine göre açıklanır. Bir nesne önceden verili bir bireysellikte tanımlanmaz, daha ziyade etkileşimde kurulur.

deneyimlerinin şimdiye eşlik etmesi nedeniyle, duygulamsal bir otonomiye sahip olduğundan, bu ilişkilene önceden programlanmış bir yapıda değildir, her zaman farkı doğurmaya gebedir.

Sinirbilim çalışmaları alanından Antonio Damasio'nun (1994) Somatik İşaretleyici Hipotezi (SİH) James-Lange duygu kuramını bir adım ileriye götürerek, bilişsellik konusunda beden ve duyguların kurucu rolünü daha da önemli hâle getirecektir. SİH, tüm karar verme süreçlerimizi kapsayan bilişsellik, salt entelektüel bir sürecin ürünü değil, daha ziyade duygusal bileşenlerin üzerine kurulu olduğunu iddia eder (Damasio, 1991). Damasio'nun görüşü, sinir bilimsel duygu çalışmaları içinde kırılma yaratır. Yerleşik sinir bilim yaklaşımlarında, beden aracılığıyla çevreden gelen duyumların birleştirilmesiyle duyguları ürettiği düşünülen beyindeki tek yapının yalnızca limbik sistem olduğu kabul edilir (MacLean, 1949). Damasio, beynin bedenden geri bildirim almasına dayalı olduğu için James-Lange duygu kuramıyla çelişmez, ancak onu yetersiz bulur (Damasio, 1991). Damasio, limbik sistemin duygu üretimindeki merkezi rolünü reddeder ve somatik süreçlerin etkisi sadece duyguların değil tüm karar verme süreçlerinin zeminini oluşturacak şekilde limbik sistemin işlevini beynin diğer bölgelerine de yayar (MacLean, 1949). Ayrıca, duysal ve motor çevresel sinirler beden bütününden beyne iletim yaptıkları gibi, kan akışı da bedenden beyne kimyasal iletim sağlayarak beden ve beyni birbirine bağlar. Bedendeki duygulamsal tepki, bedensel durum hakkında beyne bilinçdışı sinyaller göndererek, somatik bir işaretleyici görevi görür. Bedensel durumlar beyinde sürekli olarak haritalandırılmaktadır. Bu haritalandırma her zaman bedenin mevcut durumunu bildirmez, aynı zamanda beyinde "mış-gibi" döngülerle de beslenir (Damasio ve Damasio, 2006). Duygulamanın gücül (vitüel) boyutuna tekabül ettiğini söyleyebileceğimiz bu durum, bedenin kendi kendini de etkileyebileceği anlamına gelir. Nedeni içeriden ya da dışarıdan geliyor olsun, duygulam ilişkilerin hissedilen gerçekliğidir (Massumi, 2002).

SİH, beyinlerinin ön bölümünden hasar almış hastalar üzerine yapılan bir araştırmaya dayanır (Damasio, 1994). Hastalar, öğrenme ve değerlendirme gibi bilişsel yetilere yüksek bir kapasiteyle cevap vermelerine rağmen, kişisel hayatlarında aldıkları toplumsal kararlarda

büyük sorunlar yaşarlar (Damasio, 1996). Aldıkları beyin hasarından sonra, günlerini ve geleceklerini planlayamaz, durumlara ve karakterlerine uygun arkadaşları, partnerleri ve eylemleri seçemez olmuşlardır. Daha önceki hayatlarıyla karşılaştırıldığında, yalnızlaşmış ve toplumsal olarak ilişki kuramaz hâle gelmişlerdir. Mantık ve dil yetisi gerektiren işlemleri başarıyla ve yüksek zekâ örneği göstererek yerine getirirler ancak hislerden mahrum kaldıkları için, duyguların devreye girmesi gereken kararlarda başarısız olurlar. Bu vakalar, bedensel tepkilerin beden tarafından hissedilerek kendi içinde bir geri bildirim sistemini işletiyor olmasının akıl yürütme ve karar alma üzerinde büyük oranda etkisi olduğunun göstergesidir. Çünkü bu hastaların yaşadıkları problem, beyinlerinin bedenlerinin mevcut durumu hakkında güncellendiği veriye beyinlerindeki hasardan ötürü ulaşamıyor olmalarıdır. Bedenler arası toplumsal ilişkilenmelerimizde hisler ve ortaya çıkardığı duygular akli asiste eder. Duygulardan arındırılmış bir bilişsellik hayatı yaşanmaz kılar. Bilişsellik ve duygular iç içedir. Ancak, birbiriyle olan ilişkilerinin nedensellik yönü bilişselci görüşlerin iddia ettikleri gibi bilişten duyguya doğru değildir. Bu ikisinin birbirinden ayıramayacağını görebilirsek, nedensellik bağının da karşılıklı ve eş zamanlı kurulduğunu kabul etmek için bir nedenimiz olur.

Bilişin ve Duygunun İç İçeliği

Bedenin bilinçdışı duygulamsal dinamiklerinin bilişsel süreçlerle ilişkisine baktığımızda, en başta yaptığımız duygu ve duygulam arasındaki analitik ayrımının yerini, bedenin yaşantısında bu ikisinin iç içe geçmiş dolanıklığı alır. Bedeni, ancak otomatik ve refleksif tepkileriyle anlaşılabilir, diğer yandan da otomatik beden karşısında değerlendirme ve gelen tepkileri bekleterek seçimler yapma hakkını ve yetisini sadece zihne atfetme yanı sıra kurtulmanın çıkar yolu şudur: Bilişselliği bedenin bütününe en doğru biçimde yani yeterince bedenlenmiş bir yoldan yaymak ve diğer yönden de bedenin etkilediği ve etkilendiği dünyayla eş zamanlı olarak karşılıklı birbirini kurduğunu göstermek. Beden, dünya karşısında ve ondan azade, mekanistik bir belirlenim altında kendinden menkul bir tikellik değildir. Bedende işleyen

evrimsel tarih sadece izin verir, önceden programlamaz. Bedenler dünyayla girdikleri karşılıklı eylemlilik bağlamında beliren bir kuvvetler değiş tokuşu içinde niteliklerini kazanır. Bedenin maddeselliğini anlarken, hâlâ çarpık bir belirlenimci kalıtımsallık, programlanmış âtıl bir maddesellik anlayışıyla bakma eğilimi mevcut. Biyolojiyle inşacılığın çarpışması kendine akacak doğru bir kanal bulmadan bu tartışmanın ilerleyebilmesi zordur. “*Natureculture*” (Haraway, 2007), “*biomediated body*” (Clough, 2010) gibi kavramlar, bu ikiliği aşmak için önerilmiştir. Ancak, bu tartışmada, en büyük eksik, tartışmayı mümkün kılan aşkınsal koşulların eleştirel yorumunu verememektir. Beden üzerine söylenmiş çok söz var, ancak söylemselliği ürettiğini söylediğimiz zihnin nasıl çalıştığı üzerine neredeyse hiçbir kaynak gösteremiyoruz. Massumi gibi Spinoza okumalarından yararlanan düşünürler de zihinsel mekanizmaların nasıl çalıştığı konusunu incelemekten vazgeçerler. Zihin ve beden, hangi türden bir ilişkiye sahiptir? Bunlar birbirinden ayrı düşünülebilir mi? Bu sorular, bizzat düşüncenin kendisi üzerine düşünmek anlamına gelir. Öyle görünüyor ki, hem sağduyusal hem de kuramsal olarak fark edemeyeceğimiz kadar derinlere gömülmüş olan bilgi işleme dayalı bilişselci zihin görüşümüz varlığını korumaya devam ettiği sürece aslında bir yerlerde hep zihin ve bedeni birbirinden ayırmaya devam edeceğiz. Bu temel ikilik varlığını devam ettirdiği sürece, doğa ve kültür ya da biyolojik ve söylemsel olan arasındaki boşluğu ne kadar kapatmaya çalışsak da başarılı olamayız.

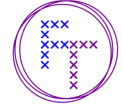
Bu tartışmaya duygulam özelinde bakarsak, duygulam, bedenin kendiliğindenliği ve iradi bilişselliği arasında kaldığı için daha da önem kazanır. Bilişsel değerlendirme olmadan bir bedenin duygulamsal yönelimselliğini anlamının imkânsız olduğuna kanaat getirebiliriz. Bir bedenin duygulamsal yönelimselliği üzerine dönüp düşünmemek, sonradan duyguların toplumsal kapma aygıtları tarafından hangi yollardan biyopolitik yönlendirmeye tabi olduğunu anlamamızı güç hâle getirir. Bu noktada çıkar yol, duygulam ve bilişin bir maddeci görüşle iç içeliğini göstermektir. Ancak, duygulamsal tepkilerin belirlediğini söylediğimiz bilişsellik anlayışını, bilişselcilikten kurtarmadan bu ikisi arasındaki bağı yeterince bedenlenmiş bir yoldan kurabilmemiz mümkün değildir. Bilişselcilikten arınmış bir biliş anlayışı ortaya

koyabilirsek, duygulam ve biliş arasındaki bağı kurmamızda bir sorun yoktur. Bedenin duygulamsal dinamiklerinin aynı zamanda anlam yaratmak olduğunu, bedenin başka bedenlerle etkileşimden ziyade “intra-action” sayesinde ilişkilendiğini ve bu ilişkilenmede anlam yaratmanın ne sadece bilişselliğin ne de bilişsellikten azade bedensel bir yönelimselliğin işi olduğunu göstermeliyiz. Bu yazının başında bizi, duygu ve duygulam arasındaki analitik ayrımı yapmaya götüren motivasyon, duyguların bedensel bir kaynağa dayanıyor olduğunu göstermek ve onları bilişselcilikten arındırarak, duygulama dayalı bedenlenmiş bir duygu anlayışına ulaşmaktır. Şimdi aynı şeyi bilişin kendisi için yapabilmeliyiz. Ancak bu yolla, duygulam ve biliş arasındaki ikiliği aşarak zihin-beden ikiliğini içermeyen bir bedensel eylemlilik hâlinde duygulam ve duygu, beden ve zihin, en nihayetinde de biyoloji ve söylem arasındaki sürekliliği gösterebilir hâle gelebiliriz.

Bedenlenmemiş Biliş

Bir böceğin ışığa yönelmesi ya da ışıktan kaçmasını sağlayan yönelimiyle, kendisini kuşatan dünyada olup bitenleri dikkatle gözlemleyen bir insan arasındaki ortak nokta, algının biyolojik evriminde seçici ve amaçlı bir yönelimsellikte ortaya çıkmış olmasıdır. Algı, ham duyu verisi değildir; duyu verilerinin anlamlı çerçeveler içinde bedene ulaşmasıdır. Bu anlam çerçevelerini sağlayan, hayatta kalmak için uyanık olan ve değişimlere tepki veren bedensel dinamiklerimizdir. Etkin seçicilik, bedenin sinir sistemi kadar iç organsal ve kas-iskelet sistemi gibi bedenin bütün fiziko-kimyasal dinamikleri ve akışlarını ilgilendiren bir konudur. Beden, varlığını korumaya dönük olarak çevreyle madde alışverişini düzenleyen filtreleme sistemleri geliştirmiştir. İçeriden ve dışarıdan aldığı etkilerin devasa miktarda bir bilgi yığını meydana getireceğini ve bütün etkileri aynı anda işleme almanın mümkün olmadığını düşünürsek, bedenlerin yalnızca kendisiyle ilgili olan şeylere yönelip, ilgili olmayanları algının dışında bırakacak bir filtreleme sistemi geliştirmiş olması anlaşılır olur. Bu çerçeveleme işlemiyle, bedenle ilgili olan uyarıcılar ilgili olmayanlardan ayrılır. Bu sayede, sürekli değişen karmaşık

bir dünyada değerlendirmeye alınan malzemenin miktarı da azaltılır. Bu çerçeveleme eylemine, bedenın en temel anlam üretimi diyebiliriz. Bu durumda anlam üretmenin, yani ortamı çerçeveleyerek anlamlı algılar üretme işinin, bir bakteriden bir insana kadar geniş bir yelpazede yaşayan her canlının sahip olduğu bir nitelik olduğunu söyleyebiliriz.

Düşünce tarihinde en sık başvurulanan düşünce imgesi, akıl yürütmenin duyumdan ve duygulardan ayrı olduğunu kabul etmektir (Descartes 1988, Rules II ve III). Buna göre, duyu verileri her zaman dünya hakkında zayıf bir imge verir ve ikincildir. Aklın gerçekleştirdiği düşünme ise anlamın gerçek ve asli kurucusudur. Düşünce, değerlendirme yapma kapasitesi sayesinde, salt iletici görevi yapan duylardan daha üstün tutulur. Kısaca anlamı kuran çerçeveyi, duylar ya da bedenın geri kalan dinamiklerinin değil aklın sağladığına inanılır. Bu bağlamda cevaplanması gereken öncelikli soru şöyle ifade edilebilir: Dünyaya yönelimimiz ve onu anlamlı bir çerçeveden deneyimliyor oluşumuz, duylardan ve duygulardan ayrı bir akıl yürütme sürecinin sonucu olarak mı ortaya çıkar yoksa beynin aktif etkinliğinin ötesinde bu durum bütün bedenın kurucu rolünü kapsar mı? Bedenin rolü bunca zaman baskın görüşlerce iddia edildiğinin aksine daha mı büyüktür?

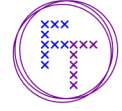
Felsefede çerçeveleme ya da yönelimsellik problemi, dünyayla olan etkileşimimizde bedenimizin mevcut durumunu ilgilendirmeyen, bizimle bir şekilde alakalı olan şeyleri ve olayları diğer her şeyden bağımsız olarak nasıl ayırt ettiğimizle ilgilendir. Yönelimselliğimiz pratik olarak hayatta kalabilmemizi ve içinde bulunduğumuz durumlara uygun tepkiler üretebilmemizi sağlar. Bilişselciliğe dayalı bilgisayarimsal zihin modeline göre, beyinde gerçekleşen salt bilişsel bir süreç bu yönelimselliği sağlamaktadır (Fodor, 1981). Bilişselci zihin, biçimsel mantık kurallarına göre, bilgi birimleri üzerinde işlem yapan bilgisayar benzeri bir aygıt gibi çalışır (Dreyfus, 1972). Buna göre, beyin, dışarıdan duyu verileri aracılığıyla bilgiyi alır, bu bilgi birimlerini mantık kurallarına göre değerlendirir, değişikliğe uğratar ve hangi tepkiyi üreteceğine dair bedene emri verir (Varela vd., 1992). Kısaca, bilişsellik bir bilgi işlem sürecidir. Bilgi işlemin gerçekleşebilmesi için, işlendiği söylenen bilginin temsili olması gerekir. Bilişsel bir temsil, dış dünyayla işleyen sistem arasında aracılık eder, böylece dışarıdan

bilişsel sisteme “bilgi” iletilebilir. Bilişselci yaklaşımlar, zihnin görevini üçüncü bir katılımcı gibi görürler. Zihnin görevi, etkinin algılanması ile verilecek tepki arasındaki sıralı ilişkiyi kurmaktır. Zihnin bu temsilleri üretmesi, onları değerlendirmesi ve bu değerlendirmeye uygun tepkileri seçmesi gerekir. Sonuç olarak, bilişselci görüş yönelimsellik problemini, eylem ve algı arasına temsilleri ve onların anlamlandırılması sürecini yerleştirerek çözmüştür. Bu görüş, Kartezyen zihin-beden ayrımı üzerine kuruludur. Dünyayla anlamlı, yani yönelimselliği olan bir ilişki kurmak için beyin içi kural tabanlı ve sembollerin manipülasyonuna dayanan bir değerlendirme sürecine başvurmak gerekir. Bu süreç, birbirinden ayırık, belirlenebilir içsel durumlar olarak temsillerin ya da sembollerin manipülasyonuna dayalı olduğundan, kural temelli dönüşümlerini belirleyen temel unsur, anlamları değil, mantıkta olduğu gibi sembollerin biçimleri olur (Dreyfus, 1972). Bu bizi bir tür biçimsel soyutluğa çıkaracaktır.

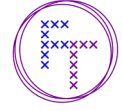
Asıl soru, sembolün anlam kazanmasının nasıl gerçekleştiğidir. Bilişselcilik, bu anlamı vermesi için, bir bilişsel durumdan diğerine geçişi sağlayacak olan kurallara ihtiyacımız olduğunu söyler (Anderson, 2003). Kısaca, yönelimselliği sağlayan sürecin en nihayetinde bilgisayar gibi işleyen bir zihnin mantık kurallarına tabi biçimsel müdahalesi olduğunu düşünmemiz istenir. Anlamlı bir dünya algısı ve ona uygun tepkiler temsillere dayalı, mantıkla işleyen bir beyin içi bilgi işlem süreci olarak açıklanır. Fakat, bilişselliğin temsillerin manipülasyonuna dayandığını söylemek, önceden verili bir dünyanın yerine beyinde sembollerin koyulması anlamına gelir. Nesneyle biliş, eylemle algı arasına sembolleri yerleştirmek demektir. Değerlendirme sürecini, eylemden ayırmak demektir. Bu durumda, sembollere anlam yüklenmesi için zihin gibi, bedeninin geri kalan süreçlerinden çok farklı çalışan bir arayüze ihtiyaç duyulur. Zihindeki semboller anlamlarını doğrudan bedeninin eylemlerinden değil, biçimsel düzenlenişlerinden aldıkları için, anlam ve edim arasında bir boşluk oluşmuştur. Anlam ve edim arasına temsiller sokulmuştur, bu da Kartezyen zihin-beden ve ayrıca özne-nesne ayrımının çağdaş uzantısı olarak görülebilir. Kısaca bilişselci yaklaşım, bedenlenmemiş (*disembodied*) bir biliş anlayışı ortaya koyar.

Duygulsal dönüş literatüründe, Massumi'nin (2002) Spinoza yorumlarına dayanan

en temel kabullerden biri olan duygulam ve duygu arasındaki ayırım yapılırken, duygulam, maddenin “algılanamaz” dinamiklerini gösteren otonom, kişi-öncesi ve “yönelimsel olmayan” kuvvet olarak tanımlanır (Clough, 2010). Duygulam, algılanamaz, bilişsel-olmayan, özneler-aşırı, bilinçdışı, temsili olmayan, cisimsiz ve maddesel olmayan olarak nitelendirilir (Blackman ve Venn, 2010). Bu tanımlamanın altında, bedenin tepkisel otonomisini bilinç alanından ya da bilişsel anlam alanından uzak tutarak, ona tepkilerinde özerklik atfetme niyeti vardır. Bu niyet her ne kadar, bedenin sınırlarını muğlaklaştırarak onu insan-dışına açmayı ve bedenin toplumsallığını yalnızca bilincin söylemsel alanına atıfla hakkında konuşulan kodlamaların belirleniminden söküp kurtarmayı hedefleyen olumlu bir politik amaca hizmet ediyor olsa da zihin-beden ikiliği yarattığı için sorunludur. Bedeni toplumsal inşacılığın elinden kurtarmak projesi, duygulam ve duygular arasında ayırım yaparken, yönelimselliği bilişin alanına gönderir, duygulamı ise bedenin yönelimsellikten azade otonom doğasına atfeder. Bu önermenin iki bileşeni vardır: Birincisi, duygulam yönelimsel değildir, ikincisi, kendisi yönelimsel olmayan duygulam, yönelimsel olan bilişsellikten ayrıdır. Bu argüman iki boyutlu bir sorunu beraberinde getirir: Eğer duygulam yönelimsellik içermiyorsa, bilişsel süreçleri bedenin duygulamsal süreçlerinden ayırarak düşünmek zorunda kalırız. Buna ek olarak, duygulamın bilişsellik beslediğini –yani bedensel süreçlerin bilişsel süreçlere yön verdiğini– düşünüyorsak da duygulam ve bilişin nasıl ilişkiye geçtiğini açıklamak zorunda kalırız.

Zihinden farklı olarak yönelimsellik içermeyen işlediği iddia edilen duygulamsal süreçlerin, yönelimselliği belirleyen bilişe nasıl kaynaklık ettiğini, bu ikisi arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğunu açıklayamazsak kolaylıkla zihin-beden ayırımına düşebiliriz. “Beden yönelimsel değildir, hatta onu maddesel olmayan süreçler yönetir” demek, yönelimselliği zihne ve bilişe atfetmektir, bu da kapanmayacak bir ikilik doğurur. Diğer yandan, kolaylıkla bilişselci bir zihin anlayışına düşmüş oluruz. Duygulamsal dönüş literatürü, yönelimselliği bilişin alanına atfeder, ancak bilişin nasıl işlediğini açıklamadan bırakır. Kısaca, kişisel ve yönelimsel duygularla, kişisel ve yönelimsel olmayan duygulam arasında ayırım yapan Massumici gelenek, aşılması gereken bir engel yaratarak indirgemeci Kartezyen zihin-beden ayırımını

yeniden üretmiştir. Bu eğilimin bunları birbirinden ayırmış olan Spinozacı zihin-beden ayrımından kaynaklandığını ve bu gelenek içinde –en azından bu konu özelinde– fazla incelenmeden kaldığını söylemek mümkündür. Daha önce de belirtildiği gibi, duygu ve duygulam arasında ayırım yapmak, bedenın duygulamsal dinamiğinin bedenli doğasını ortaya koymak ve onun bilişselcilikten ayırt edilmesini sağlamak için yararlı olabilir. Ancak, bilişsel mekanizma ve bedensel otonomiıı birbirinden ayırmak, bilişselciliğın kuramsal olarak bulduğu her çatlaktan yeniden hortlamasına neden olacaktır. Çünkü, bilişıı temsili olana dâhil edip, bedensel olana da temsili olmayan demek, felsefede rasyonalist gelenekle ampirist gelenek arasında büyük kavgalara neden olan, akıl ve duyumsal olan, akıl ve bedensel olan, hatta bilişıı temsil alanına dâhil ettiğıniz için de özne ve nesne arasındaki Kartezyen ayrımı yeniden üretmiş olmaktadır. Yeterince bedenlenmiş, yani zihin-beden ayrımına düşmeyen bir yaklaşım benimseyebilmek için, sadece duygulamın bedenli olduğunu göstermek yetmez. Aynı zamanda duyguların ve duyguların hizmet ettiğıı bilişin de bedenli olduğunu göstermek zorundayız.

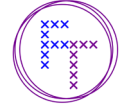
Etkinleşimci Biliş

Canlılar deneyim dünyaya yönelirken, edimlerinin sonuçlarının değerlendirmesini tekdüze ve lineer bir akıl yürütmeye yapmaz. Riskler alır, sonuçlara atlarlar. Yaşayan bedenlerin edimleri bilgisayarimsal bir zihinsel çıkarım işleminin sonucu olarak ortaya çıkmaz (Minsky, 1974). Canlıların yönelimselliğıı, çıkarımsal mantıkla temsil etmesi çok güç, daha çok sağduyuya benzer örtük bir bilgiyle hareket eder. Dünyayı anlamlı bir şekilde çerçeveleyerek algılamamızın ve uygun tepkiler üretmemizin altında, sadece beyin içi bir sürece indirgenemeyecek olan, bedenimizin tamamını ilgilendiren bir süreç yatar. Edimlerimizi şekillendiren yönelimsel bir kanal içinden dünyayı algılarız ve bu yönelimselliğıı kuran bedenimizin dünyayla girdiğıı karşılıklı uyuşma (*attunement*) ilişkisi ve bu ilişkiyi modüle etmeye yarayan bedensel yetilerimizdir (Thompson, 2007). Beden duyuusal-motor yetileri ve duygulamsal dinamikleri aracılığıyla iki tür aktivite içindedir: “Birincisi yönelimsel kanallar inşa etmek, ikincisi ise

azami düzeyde mevcut duruma hâkim olma hâline ulaşarak dünyayla karşılıklı bir denge kurmaktadır” (Dreyfus, 1998: 8-9). Bu bağlamda, yönelimsel biliş tüm bedende hem nedensel olarak hem de fizyolojik olarak bedenlenmiştir. “Bilişsel süreçler gerçek zamanlı beden ve çevre eşleşmesinin ürünüdür” (Varela, 1987: 52). Etkinleşimcilik, bilişselci, temsiliyetçi ve bilgisayimsal zihin anlayışının lineer bilişsellik dizgesini reddeder (Varela vd, 1992). Bilişsellik, sembollere dayalı ayrıca bir değerlendirme ya da bilgi işleme süreci içermez. Daha ziyade, bedenlenmiş ve gömülmüş biyofizyolojik süreçlerdir. Dolayısıyla algı ve eylem arasında bir boşluk olmaksızın, yani temsillere dayalı bir bilgi işlem süreci olmaksızın, tek hücrelilerin bedeninden memelilerin bedenine kadar bedenli tüm canlılar, çevreleriyle kurdukları yapısal eşleşmede iki taraflı bir “sağlarlığın” (*affordance*) mümkün kıldığı anlam yaratımında bulunurlar (Gibson, 1979). Beden bir aracı değil, anlamlı eylemler ortaya koymak anlamına gelen bilişsel sürecin kendisidir. Bu görüş, bilişi, bu defa bilişselcilikten arındırılmış bir biliş anlayışıyla, bedenin bütününe ve onun çevreyle girdiği intra-action’a yayar. Bu nedenle bu yaklaşıma “bedenlenmiş biliş” denir.

Bir beden çevresini deneyimleme yoluyla biyo-fizyolojik donanımının izin verdiği ve çevresinin gerektirdiği sağlarlığın karşılıklı belirlenimiyle yetiler kazanır ve bu yetiler zihindeki temsiller olarak değil, dünyada bizi kendine çeken durumlara tepki vermeye hazır olma olarak bedende tutulur (Merleau Ponty, 1962). Bu tutulmayı sağlayan, beden ve algısal dünya arasındaki geri bildirimsel döngüdür. Bu döngü, sürekli olarak dünyayla baş etme deneyimlerinin tekrar etmesine bağlı olarak gelişen yetiler ve duygulanımsal dinamikler sayesinde tepkilerimizin her geçen gün daha seçici hâle gelmesiyle tanımlanır (Merleau Ponty, 1962). Bedenlenmiş olmak şu temel varsayımlar üzerine kuruludur: Biliş konumlandırılmıştır. Bilişsellik her zaman gerçek dünyada bir çevre bağlamında meydana gelir. Biliş zamana karşı yarışın ürünüdür, başka bir deyişle biliş bir zaman baskısı altında gerçekleşir ve bu baskı çevreyle girilen gerçek zamanlı etkileşimin ürünüdür (Wilson, 2002). Çevre bilişsel sistemin bir parçasıdır. Düşünmek beyinle başlayan ve beyinle biten bir süreç değildir, daha ziyade tüm bedeni ve çevreyi de kapsar. Bilişsellik edimler içindir. Diğer yandan, çevrimdışı düşünce de

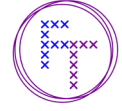
beden temellidir. Çevreyle eşleşmesi askıya alınsa bile, zihinsel faaliyet, çevreyle etkileşim üzerinden evrimleşmiş, duyuşal işleme ve motor kontrol gibi mekanizmalarda temellenir. So-yut bilişsel işlemler bile, algı ve edimler sırasında sürekli olarak aktif olan nöral devreyi yeniden harekete geçirerek duyuşal-motor sistemlerden faydalanır. Böylece, diyebiliriz ki, bedenlenmiş zihin kavramı bedeni ve bedeninin çevreyle ilişkisini merkezine alan ve bilişsel faaliyeti beynin içsel alanına kısıtlamaz. Ona göre bilişsel faaliyet, bedeninin bütünü ilgilendiren ve duyuşal-motor yetilerle temel olarak belirlenen bütünsel bir süreçtir. Beyin hücrelerinin ötesindeki bedensel dinamiklere ve aynı zamanda bedeninin doğal ve toplumsal çevresinde konumlandırılmış doğasına gönderme yapmadığımız sürece biliş açıklanamaz. Bu durumda gerçeklik, düşünen zihinden bağımsız, zihinde bağımsız biçimde temsil edilen bir şey değil, ancak bu etkileşimle aktive olan, açığa çıkarılan bir şey olacaktır. şey değil, ancak bu etkileşimle aktive olan, açığa çıkarılan bir şey olacaktır.

Zihnin felsefesinde etkinleşimci görüş, bilişselciliğin kökten reddini ilan eden tek yaklaşımdır. Etkinleşimciliğe göre, bilişsel sistem ve çevrenin birlikte-ortaya çıkışı (*co-emergence*) söz konusudur (Varela, 1997). Bu birlikte meydana geliş, yani beden ve çevre arasındaki yapısal eşleşme ilişkisi, bedeninin çevreyle yetisel olarak baş etmesi ve aynı zamanda çevreye olan duyuşulanımsal duyarlılığı sayesinde meydana gelmektedir. Buna göre, duyuşal-motor yetilerimiz ve duyuşulanımsal dinamiklerimiz sayesinde çevremizi seçici olarak biz yaratırız. Etkinleşimcilik, dinamik sistemler kuramını bilişselliğe uyarlayarak, şunu savunur: Bedenin içsel süreçlerini dışsal süreçlerden soyutlayıp, dışsal nedenleri içsel olayların nedeni olarak göstermek imkânsızdır. Yani, zihni kuranın içsel mi yoksa dışsal süreç mi olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle, bir şeyin temsil edilmesinde olduğu gibi, statik durumlara odaklanmak yerine, süreçlere odaklanmayı önerirler, çünkü beden ve çevre arasında olan *intra-action* bir devamlılık hâlidir, kesilme değil. Çevre ve beden birbirlerini sürekli olarak değiştirir, dönüştürür ve yaratır.

Etkinleşimciliğe göre bu dönüşüm biyolojik gerçekliğimizin bir gereği olarak iki prensip temelinde gerçekleşir. Birincisi, beden, kendi bilişsel alanını kendi açığa çıkararak, kendi

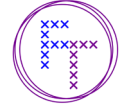
kendinin yeniden üretimini ve devamlılığını sağlayarak otopoietik bir eylemlilik içindedir (Maturana ve Varela, 1980). Sistem teorisine göre, bilgisayarlar gibi allopoietik makinalar, girdi-çıkı sistemleriyle çalışırlar, ürettikleri ürün ile sistemleri birbirinden farklıdır (Maturana ve Varela, 1980). Oysa, otopoietik sistemler girdi ve çıktılarla işlemez, dolayısıyla dış dünyanın temsillerini üretmesine ihtiyacı yoktur, onlar daha ziyade, öz-düzenleyici dinamikleri sayesinde çevrelerindeki dünyayla etkinleşirler. Otopoietik bir makine olarak canlı bir beden, üretim süreçleri (dönüşüm ve yıkım da dâhil) ağından oluşmuştur. Bu üretim süreçleri arasında homeostatik dengeyi koruyacak, sürekli bir etkileşim ve dönüştürme ilişkisi vardır, böylece sistem kendi kendini üretmektedir, üretirken duygulanımları aracılığıyla kendi kendinin farkına varması da bu ilişkiler ağının parçasıdır. Buna ek olarak, bu üretim süreçlerinin bileşenlerinin arasındaki kaynaşık ilişki sayesinde, hücre zarında olduğu gibi, bedenin mekânda birliği sağlanır. İkinci prensip ise otopoiesis kavramının içinde zaten kapsanmakta olan otonomidir. Canlı bedenlerin kendi kendilerini kurabilme ve çevreyle etkileşimlerini düzenleyerek onu anlamlı kılma kapasitesine gönderme yapmaktadır (Thompson, 2007). Etrafımızdaki şeyler ve olaylar, anlamlarını organizmaların onları açığa çıkarma ilişkisi içinde kazanır. Otopoietik bedenler, bütünlüklerini ve devamlılıklarını, parçalarının yerine parçalar koyarak değil, tam tersine makinanın organizasyonunu belirleyen ilişkileri korumaya çalışarak yaparlar. Kısaca, canlı bedenlerin etrafındaki şeyler, değerlerine ve ilgililiklerine içkin olarak sahip değillerdir, şeylerin önem ve alakası bedenin otonom dinamikleri aracılığıyla açığa çıkarılır. Yani, önem ve alaka çevredeki şeylerin canlı bedenlerle ilişkisi bağlamında belirir. Bu belirme süreci bilşselci anlamda dünya hakkındaki inançlarımıza dayalı bir değerlendirmeye dayanmaz. Daha ziyade, bedenin çevresiyle girdiği uyuşma ilişkisiyle yine bedensel dinamiklerde tutulan ve ancak eylem içinde ortaya çıkacak olan örtük bir bilgiye dayanır. Etkinleşimciliğe göre, bu dönüştürme işlemi her türlü anlam üretimine tekabül eder. Dolayısıyla, anlam üretimi bedenin bütünüyle katıldığı bir süreçtir, mekânda -beyin gibi- özel bir “yeri” yoktur. Biliş, bedenlenmiştir ve etkinleşimle ortaya çıkar. Beden için anlam üretmek, yaşamsallığını üretmek demektir.

Yaşamsallığı üretmenin ilk basamağı, bedenın çevresinde kendi yaşamsallığının üretimi, devamı ve çevreye uyumu için ayırt edici ve önemli olan şeyleri ve olayları tespit edebilmesidir. Bu noktada sinir sistemi otonom dinamik bir sistem olarak hareket eder (Thompson, 2007). Buna göre, kendi anlamlı ve uyumlu etkinlik örüntülerinin üretimi ve devamlılığı birincil işlevidir. Hareket içinde üretilen anlam her zaman, ilişkisel, bağlam temelli ve bilişsel bireye görecedir, yani konumlanmıştır. Anlam, bir bedenın, ihtiyaçları, fizyolojik yapısı ve çevreye uyum sağlama kapasitesine göre değişir. Anlamı belirleyen bedenın ve çevre arasındaki uyumluluk derecesidir. Dışarıdan gelen etki ya da “bilgi”, bedenın bekasından ayrı analiz edilemez, ayrı bir varoluşa sahip değildir. Bu anlamda, otopoietik sistemler yaşamsallıklarının devamını sağlamak gibi, içkin bir amaçlılığa sahiptir. Bu amaç, Spinoza'nın conatus'undan farklı bir şey değildir.

Etkinleşimci Duygulam

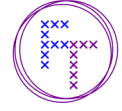
Biliş ve duygulam –en nihayetinde de duygulama bağı beliren duygular– asla birbirlerinden ayrılmazlar. Bunlar iç içe geçmiş sistemlerdir. Biliş ve duygulamlar birbirlerinden ayrılmaz, çünkü, biliş ve duygulamsal süreçlerin oluşmasını sağlayan nöral sistemler hâlihazırda üst üste binmiştir (Thompson, 2007). Diğer yandan, hisler ve değerlendirmelerimiz bedenın bütününe yayılmıştır ve birbirilerini sürekli değişikliğe uğrattıkları için karşılıklı olarak birbirlerini gerektirerek bedensel döngülere katılırlar (*a.g.e.*). Dikkatimizi neye yönelttiğimiz duygulama bağıdır. Çevreye ve bedenimize yönelttiğimiz dikkatimizin motivasyonel içeriği, şeylerin ya da olayların duygulamsal cezbediciliğinden gelir (*a.g.e.*). Bedenın duygulamsal dinamikleri, ilk olarak bedenın çevresinde kendiyile alakalı nesnelere ayırt etmesini; ikinci olarak, verili bir edimin alakalı sonuçlarının neler olabileceğini belirlemesini ve üçüncü olarak da büyük bilgi yığınları içinden sadece bazı belirli bilgi parçacıklarını ayırt edebilmesini sağlar. Duygulam, bedenın duyuşal-motor yetileriyle birlikte çalışan filtreleme sisteminin diğer boyutudur. Bedenın mevcut durumunun beden tarafından öznel olarak hissedilmesi, tam da bilişsellik ve

duygulam arasındaki bağı kuran yegâne unsurdur. Hisler anlamlı bir dünya algısının ve eylemlerin zorunlu koşuludur. Duygulanımsal hisler bu noktada, duyguların motivasyonel bileşenleridir. Dünyaya karşı alıcılığımız (*receptivity*), öncesinden duygulanımsal bir ton kazanmış olmayı gerektirir. Bir edimimizden bir diğerine geçişi sağlayan duygulanımlarımızın dinamik akışıdır (Thompson, 2007). Pasif bir etkilenişten, alıcı hâle geçişi sağlayan şey, bizi etkileyen şeylerin bizimle alakalı ve bizim için önemli olan taraflarının ayırt edilmesidir. Bu bağlamda, motor aktivite ve organizmanın içsel sistemleri birbirinden ayrı çalışmadığı için, sinir sistemi, iç salgı sistemi, somatik süreçler ve kas iskelet sistemi birlikte çalışarak bedenin somatik geri bildirimsel dinamiğini oluştururlar. Kısaca, bedenin yönelimselliğini hazırlayan değerlendirme süreçleri ve bedensel olaylar arasında bir ayırım yoktur. Bedenin dünyaya öznel anlam yüklemesi için, ayrıca bir bilişsel değerlendirme sürecine ihtiyacı yoktur. Bedenin anlamlı bir dünyayı etkinleştirmesi, öznel olarak kendi kendini geri bildirim döngüleriyle bilgilendirmesi ve hissetmesine bağlıdır. Bu anlamda, uyarım, davranış ve değerlendirme birbirinden ayrılmaz ve hisler bunlar arasında bir yapıştırıcı görevi üstlenir.

Hisler sayesinde, dünyayla ilişkimiz kişiselleşir. Böylece beden hayatta kalma ve çevreye uyumlanma sürecini kişisel bir perspektiften ayarlayabilir. Hisler bedenimizin içinde bulunduğu durumun, koşulların değer kazanması sürecidir. Çevreyle ilişkimizin negatif ya da pozitif olmasını sağlarlar. Dünyaya karşı duygulanımsal bir çerçeveleme işlevi görürler. Bu çerçeveleme süreci, yalnızca alın korteksinin işlevine bağlı değildir; metabolik sistem, iç salgı tepkileri, kas-iskelet sistemindeki değişimler bu sürece katılır. Duyguların ve bilişin bedendeki formasyonları birbirinden ayrı değildir. Yaşayan bir sistemin düzenlenişi, kendi bilişsel alanını açığa çıkararak kendi etkinliğini ortaya çıkarması ve devamlılığını sağlaması bakımından otonomdur. Otonomi, yaşayan canlıların, çevreleriyle etkileşimlerini aktif olarak düzenlemeleri yoluyla içsel olarak öz-kurucu oldukları gerçeğine gönderme yapar (Maturana ve Varela, 1980).

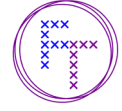
Yönelimsel mekanizmanın işleyebilmesi için “yaşantılanmış deneyim” kavramı büyük önem taşır. Bir organizmanın kendi bedensel deneyiminin farkında olması gerekir,

böylece, kişisel bakış açısıyla kendiyle alakalı şeyleri ve olayları belirleyebilir. Otonomi kavrayışının bakış açısından, yönelimsel yapılar, algı, hatırlama, hayal etme gibi. Etkinlikler içinde yaşantılanmış deneyimle ilişkisi içinde ortaya çıkarlar. Yani tüm bu faaliyetleri, ancak kendi öznel deneyimimiz ölçüsünde düzenleriz. Bu anlamda, duygulanımsallığın da dünyayla ilişkimizle alakalı olan şeylerin tespit edilmesinde belirleyici bir rol oynadığını hesaba katarak şunu söyleyebiliriz; bedensel değişiklikler olarak duygulanımlarımızın hissedilmesi ve kişisel deneyimlere dönüşmesi de bu tespit mekanizmasına dâhildir. Duygulam ve bilişi birbirinden ayırmak bilişselci bir biliş anlayışından kaynaklanmaktadır.

Duygulam ve biliş iç içedir. Bu nedenle hem duygulam hem de biliş yönelimseldir. Bu kabul, beden, klasik anlamda bilinçli bir farkındalığa sahip olmadan da dünyada kendiyle alakalı ve kendi için önemli şeyleri ve olayları ayırt edip, tespit edebildiği ve bunlara uygun tepkiler üretebildiği anlamına gelir. Bu süreç, bedenlerin kendi yaşamsallıklarının devamı adına ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri uğrunda girilen bir çabanın ürününden başka bir şey değildir. Duygulanımsal süreçler ve bedensel hisler, düşünümsellik öncesi bedensel bilinç hâlidir. Bedenin kendi yaşantılarının farkına varması olarak hislerin bu çabanın önemli bir parçası olduğunu kabul etmek gerekir. Beden, duygulanımsallığının sağladığı yönelimsel doğası gereği çevresiyle girdiği etkileşimde kendisi için önemli ve kendiyle alakalı şeyleri ve olayları ayırt edebilmektedir. Bu süreç bilişselciliğin iddia ettiği gibi, girdi ve çıktılarla işleyen bir mekanizmanın ürünü olarak değil, lineer bir nedenselliğe sahip olmayan dairesel bir düzende beden-beyin-çevre arasında kurulan geri besleme döngüleri sayesinde gerçekleşmektedir.

Etkinleşimci görüş, yönelimsellik ve duygulam arasındaki bağı dinamik sistemler yaklaşımı temelinde kurar (Lewis, 2005). Bu yaklaşıma göre, yönelimsellik, fenomenoloji geleceğinden miras kaldığı hâliyle sabit “hakkındalık” ilişkileri üzerinden tanımlanmaz. Klasik görüşlerde bilincin yönelimselliği, onun her daim dış dünyada bir şey ya da olay hakkında olmasıdır. Bu türden bir yönelimsellik anlayışı, önceden verili, sabit bir bilinç ve sabit bir dış nesne arasında hakkındalık ilişkisi varsayar. Oysa, etkinleşimci yönelimsellik için, yönelimin yerine gelebilmesi dinamik bir mücadeleye bağlıdır. Bu mücadele, algının iki taraf arasında

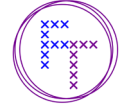

karşılıklı kurucu bir eylemlilik (intra-action) içinde ortaya çıkan doğasına ve ayrıca henüz belirlenmemiş bir durum için ileriye atılma şeklinde gerçekleşmesine dayanır. Duygulam “dışa doğru hareket etme itkisidir” (Thompson, 2007: 364). Bu anlamda, duygulam bir refleks değildir, gelecek bir duruma doğru yönelmektir, ki bu yönelme hâli, içinde bulunulan koşulların evrilmesi ve onun tarihinin algısıyla bağlıdır (Freeman, 2000). Bedende tutulan virtüel hafıza, ancak şimdinin hareketi içinde belirebilen geleceğe doğru bir atılımda içerilir. Ayrıca, geleceğe ve dışa doğru atılımı bakımından, insan gibi görece daha karmaşık bir hafıza sistemine sahip olan bir canlı için, davranışlarının öngörülebilirliği daha azdır. Bergson’un (2005) deyişiyle, sinir sistemi karmaşıklaştıkça, geçmiş deneyimlerin virtüel yeğinliği artar, bununla doğru orantılı olarak belirlenimsizlik derecesi de artacaktır. O nedenle insanın yönelimselliğini anlamak, yine de tek bir bakterinin yönelimselliğini anlamaktan derecesel olarak açık arayla farklıdır. Etkinleşimci dinamik bir yönelimsellik, duygulamsal dönüşün duygulamsal yönelimsellik konusundaki kaygısını ortadan kaldıracaktır. Duygulamsal dönüş içinde yönelimsellik karşıtı duruş, Silvan Tomkins’in (1995) duygulam üzerine çalışmalarına dayandırılır. Tomkins’in çalışması duygulamı, beyne doğuştan yerleşmiş, yorumsal ve bilişsel değerlendirmeye gerek duymayan, otomatik bedensel tepkiler olarak görür (Leys, 2007). Duygulam, yönelimsel bilişten ayrı refleks benzeri biyofizyolojik bedensel bir tepkiye indirgenir. Böylece, yönelimsellik, değerlendirme sürecine ihtiyaç duyan, bilişsel bir yeti olarak kabul edilerek beyne atfedilmiş olur. Etkinleşimci görüşe göre, yönelimselliğin duygulamsal performansı, beyinde ya da bedende ona özgü bir alanda gerçekleşmez, daha ziyade bedenin bütününde gerçekleşen bir olaydır. Eylem ve algı daireselliğinde gerçekleşen yönelim, aynı zamanda her daim geçmişin virtüel belirsizliğinin geleceğe geçişinde, refleks gibi otomatik kayıtlı bir tepkisellik yerine her yeni duruma özgü tepkilerin üretildiği canlı bir sisteme aittir. Yönelimselliği bilişin alanına itip, bilişle bedensel refleksif tepkiler arasındaki bağı koparmanın bilişselciliğe kapı araladığını söylemiştik. Bu tek başına bir sorundur. Ancak aynı zamanda, yönelimselliği duygulamdan uzaklaştırmak, duygulamı bedenin refleksif tepkiselliği hâline getirmekle sonuçlanır. Duygulam hiçbir şey hakkında değildir, hiçbir şeyi temsil etmez

demeye çalışırken, hem yönelimselliği verili nesnelere sabit bir hakkındalık ilişkisi üzerine kurmuş oluruz hem de duygulamın içinden virtüel belirlenimsizliği farkında olmadan alıp çıkarmış oluruz. Toplumsal inşacılık karşısında bedenün özerkliğini kurtarmaya çalışırken, bedeni mekanistik bir bakışla otomatik tepkiler veren et yığını hâline getiririz. Bedenli bir görüş sunmanın peşindeyse, maddeciliğimizi sonuna kadar götürerek duygulam ve bilişin iç içeliğini kabul etmeli ve bu kabulün bedenün intra-action'ında, belirlenimi olduğu kadar belirlenimsizliği de içeren bir yerden kurulabileceğini görebilmeliyiz. Bu anlamda, Karen Barad'ın (2007: 33) "intra-action" kavramı etkinleşimci yaklaşımla uyumaktadır. Buna göre, temel ontolojik birim, bağımsız belirleyici sınırları olan ayrık ve yalıtık bireysellikler değildir. Faillikler, karşılıklı oluşun, kurucu etkileme ve etkinmenin sonucudur. Etkileşimleri önceleyen verili faillikler yoktur, bunlar eylemde karşılıklı kurulur. Bireysellikler mutlak değildir, ancak bedenlerin karşılıklı dolaşıklığında ilişkisel olarak ortaya çıkarlar. Barad'ın bu yaklaşımının, beden/zihin karşısında verili nesnel bir dünyanın olmadığını kabul eden etkinleşimci görüşün bedenli ve etkinleşimci failliğinin en iyi açıklamasını verdiğini söyleyebiliriz.

Biliş-duygulam amalgamından oluşan duygulam sal yönelimsellik, yaşayan bedenlerin otopoietik öz-düzenleyici etkinliğinin bir sonucudur. Canlıların, organizmal sistemlerinin bileşenlerini yeniden oluşturacak sürekli bir düzenlemeye tabi tutma ve sonuç olarak varlıklarını korumalarını ve çevrelerine adapte olmalarını sağlayacak bir işlev görür. Otopoietik süreç, yaşayan bedenlerin anlam yaratmalarının temelindedir. Duygulam sal dönüş literatüründe otopoiesis kavramına karşı bir ön yargı vardır, bedenlerin çevreleriyle girdikleri ilişkide bir dengeye ulaşma durumları, bedeni kapalı bir devreye dönüştürdüğü için eleştirilir (Clough, 2010). Bu eleştiri, Margulis ve Sagan'ın (1986) bireyselliklerin sınırlarını eleştiren, yaşamsal formları daha çok bir ortak yaşamlar öbekleşmesi olarak gören birlikte-evrim anlayışından gücünü alır. Bedenler kapalı otopoietik sistemler değil, bedenler arası karşılıklı gereksinimi barındıran sembiyonlardır (Hird, 2010). Fakat, otopoiesis kavramına getirilen bu eleştiri, ancak otopoietik sistemler verili bireysellikler olarak kabul edildiğinde anlamlı olabilir. Oysa, etkinleşimcilik için bir bedenün bireyselliği ancak dışarıyla madde alışverişine devam ederse

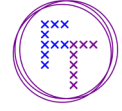
ve dış dünyayla karşılıklı olarak kurucu bir eylemlilik içine girerse mümkündür. Dinamik sistem kuramı bağlamında bilişsellik nedenselliği ne dışarıya ne de beynin iç yaşamına atıfla kurulabileceği için, verili ayrık bireysellikler olarak bir iç ve dış gerçeklik kabulü, bedeninin bilinçdışı bir benlik hissi dışında yapılamayacağını belirtmek gerekir. Benlik hissi, otopoiesisin merkezine yerleşmiş olan otonomi prensibinden gelir; canlı bir beden kendi kendini hissetmesi aracılığıyla kendi-kendini düzenler, üretir ve kendi kendini kendinde tutar. Otonomi üzerinde yükselen otopoietik ilke Lynn'in görüşüyle çelişmez; bir bedeninin sayısız bakteri kolonisinden oluştuğunu söylesem ya da türler arası geçişliliğe de (Haraway, 2007) vurgu yapsam, yine de yaşamsal formların varlıklarını koruma itkisiyle eylediklerini iddia edebilirim. İlginç olan, duygulamsal dönüş literatürünün duygulamı duygulardan ayırırken, bedeninin kendi varlığını koruma amaçlı dünyaya yönelmesi fikrini duygulamın ana motivasyonu olmaktan çıkararak yönelimsel olmadığını iddia etmesi ve verdikleri duygulam tanımının Spinoza'nın conatus fikrini neden dışarıda bıraktığını açıklamıyor olmasıdır. Spinoza duygulamının ana motivasyonunun bir bedeninin kendi varlığını koruma ve sürdürme çabası olduğunu çok açık ifade etmiştir: "Her şey, kendinde olduğu ölçüde, kendi varlığında sürmeye çabalar" (Spinoza, 1985: Bölüm 3, Önerme 6). Mesaj açıktır, bir şey kendinde onu yok edebilecek ya da var oluşunu ortadan kaldıracak her şeye karşıttır, öyleyse, elinden geldiği ve kendinde olduğu sürece varlığını korumaya çalışır, bu da şeylerin edimsel özüdür. Bu fikir, otopoiesis kavramıyla son derece örtüşen bir fikirdir. Massumi'nin neden duygulamı, yaşamın korunmasına dönük bir amaçlılık uğrunda dünyaya yönelmek fikrinden ayrı tuttuğunu tahmin ediyoruz. Deleuzecü bir bağlamda, bedeninin homeostatik hiyerarşisinden arındırılmış bir organsız beden fikrinden politik olarak uzaklaşmak istemiyor. Ancak duygulamı anlarken conatus fikrini dışarıda bırakmak keyfidir. Massumi'nin duygulamın otonomisini kurtarmak isteğinin, bedeninin biyolojik yaşamıyla iyi derecede birleşmemiş ve en nihayetinde de bilişsellikle nasıl ilişkiye sokulacağı da iyi tarif edilememiş bir tanımda saplanıp kaldığını kabul etmek gerekir.

Sonuç

Etkinleşimci yaklaşımla baktığımızda, bedenın içi ve dışı, yaşam ve beden arasında bir süreklilik olduğu gibi, duygulam –dolayısıyla– duygu ve biliş arasında da bir ayırım yapılamaz. Diğer taraftan, duygulam ve duygu arasında ancak derecesel bir fark olduğu söylenebilir. Duygulamlar, bedenın çevreyle girdikleri ilişkide etkileme ve etkinme kapasitesi olarak, her daim bilişsel yetilerin temelini oluşturacak yönelimselliğın kurucu unsurudur. Duygular ise, değişen duygulamsal kuvvet derecelerinin dinamizmine dayalı, bir eylemden diğerine geçişliliği hazırlayan ve sağlayan temel yönelimselliğın, kodlayabildiğimiz genel eğilimlerine verdiğimiz isimdir. Massumi bedensel dinamiklere işaret ederken duygulam, duygulamların toplumsal kategorilendirmeye ve dolaşıma sokulmuş hâllerine gönderme yapmak için de duygu kelimesini kullanırken haklıdır. Çünkü çoğumuz, eğer duygulardan anladığımız sadece kişiye özel psikolojik bir iç yaşamın kapalı sistemine mahkûm psikolojikleştirilmiş hisler değilse, duygulardan bahsederken onların yalnızca kültürel politiğini dikkate alırız. Bu durumda, onların bedensel dinamiklere gömülü doğasını görmezden gelebiliriz. Ancak, bu ayırımın bizi başka bir hataya sürükleyerek ve bedenın duygulamsal dinamikleriyle bilişsel dinamiklerini birbirinden ayırarak zihin-beden, duygu-akıl gibi ikiliklerin yeniden üretilmesine neden olabileceğini görmeli ve buna izin vermemeliyiz. Duygu ve bilişe dair, bilişselcilik temelli açıklama çerçevesi kurmak, bu ikisinin birbirinden ayrı tutulmasını ve en nihayetinde de zihin-beden ayırımını içinde barındıracak olan ikici düşüncenin ortaya çıkmasına neden olur.

Yeterince bedenlenmiş bir yaklaşım sergilemek bilişselciliği bir kenara koymayı, bilişselciliğın reddi de duygulam ve bilişin iç içeliğini kabul etmeyi beraberinde getirir. Algı ve eylem arasına temsilleri yerleştirmeyen bedenlenmiş bir görüşün, duygulam ve bilişi birbirinden ayırması mümkün değildir. Böylece ne duygulamın ne de bilişin temsillere dayanmadığı ve bedensel dinamiklerin bütününe yayılan yönelimselliğini onun otonomisi üzerine kuran bir görüşe ulaşırız. Biliş-duygulam amalgamı yönelimseldir ve bu yönelimsellik en temelde bedenın otopoietik amaçsallığı etrafında örülür. Bu gerçeği kabullenmek, duygu-biliş

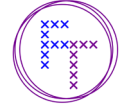

amalgamını, bedenlere bir otonomi sağlamasından alıkoymaz. Zira bu otonomi, bedenin bütün eylemlerini yalnızca homeostatik hiyerarşiye tabi tutacak ve onu kapalı bir sistem hâline getirecek bir bireysellik kurmaktan çok, bedenlerin intra-action’da her daim eylemlilik ve bir dışarıya açılma hareketi içinde açığa çıkacak olan niteliksel bir değişimle farklanmasının zorunlu bir koşulu olur. Otonomi burada hücre zarının işlevinden çok farklı değildir; bedenin kendi varlığını sürdürme çabasının ürünü olarak, dış dünyanın temsillerini üretmek yerine, her daim dışarıyla enerji alışverişi sayesinde kendi kendisini modifiye edebilmesi demektir. Dışarıyla enerji alışverişi, en geniş anlamıyla anlaşılmalıdır. Bir bedenin etkinmesi ve etkilemesi bir enerji alışverişidir ve yaşamsallığın olmazsa olmaz koşuludur. Biliş-duygulam amalgamı, girdi-çıkıya dayalı bir bilgi işlem merkezi olarak değil, daha ziyade, bedenlerin karşılıklı birbirilerini harekete geçirip, etkinleştirmesiyle, kısaca, eş-oluşla (*co-emergence*) birlikte anlaşılmalıdır. Bu durum, ürünün kendi sürekliliğiyle sağlanmadığı “yapay” zekâ ürünü allopoietik sistemleri, ürünün üretim sürecinin kendisi olduğu otopoietik sistemler karşısında daha aşağı kılmaz. Tam tersine, bize, otopoietik sistemlerin allopoietik sistemlerle girdiği etkinleşimci ilişkinin karşılıklı olarak birbirlerini nasıl dönüştürdüğünü anlamak için bir ufuk açar.

Bu makale bedenin duygulanımsal yaşamının, onun karar mekanizmaları ve hayatı yönlendiren kuvvetleri içindeki yerini tartışmaya açar. Hafızayla beslenen duygulanımsal eğilimler, toplumsal kırınlara uğrayarak duygulara dönüşürler. Duygular, duygulamaların yüzeydeki uçları gibidir. Yüzeyde, Butler’ın (1990) işaret ettiği gibi, performatif eylemlerin ve söz edimlerin tekrarları aracılığıyla eğilimlere dönüşen duyguların içine yerleşiriz. Bu anlamıyla duygular, yüzey ve duygulanımsal derinlik arasındaki sınırı oluşturarak, kimliklerin ve benlik algılarının inşasında yuva hâline gelirler. Eylemlerimiz bu sayede, duygulanımlar arası geçişlerin muğlak dilinden çok, duygu alanları arasındaki geçişler bakımından konuşulabilir hâle gelir. Duygu alanları, söylemsel araçlarla birbirinden ayırt edilebildiği ölçüde birbirinden farklı duygular ya da gözlemlenebildiği ölçüde, sosyal tiplerin bedeninde kristalize olmuş ayırt edilebilir duygu ifadeleri olarak anlaşılabilir. Duygu alanları, eylemlerde ortaya çıkar ve

sürekli hareket hâindedir. Ahmed'in (2014) işaret ettiği gibi, aynı zamanda, bulaşırılar. Bedenler arasında bulaşarak yayılan bir duygu, içine yerleşilebilecek bir alan hâline geldiğinde, kimliklere, uluslara ve sayısız bedeni harekete geçirebilecek, kendine sınırlar koyan bir ağa dönüşebilir. Bir duyguyu anlamak istiyorsanız, duygunun kendisine değil, onun başka bedenler üzerindeki etkilerine bakmanız gerekir. Feminist felsefenin, düşünceye getirdiği en büyük araç, işte tam da bu etkileri anlamayı sağlaması ve gerektiğinde politik bir dönüşüme uğratmak amacıyla düşünceyi örgütleme gücüdür.

Kaynakça

Anderson, M. L. (2003) Embodied Cognition: A Field Guide. *Artificial Intelligence*, 149: 91-130.

Ahmed, S. (2014) Affect/Emotion: Orientation Matters A Conversation between Sigrid Schmitz and Sara Ahmed. *Freiburger Zeitschrift für GeschlechterStudien*, 20/2: 97-108.

__ (2014a) *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburg: Edinburg University Press.

Barad, K. (2007) *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham: Duke University Press.

Bergson, H. (2005) *Matter and Memory*. (Çev. Nancy Margaret Paul ve Scott Palmer). New York: Zone Books.

Blackman, L. ve Venn, C. (2010) Affect, *Body & Society*, 16(1): 1–6.

Butler, J. (1990) *Gender Trouble*. New York: Routledge.

Chalmers, D. (1995) Facing Up to the Problem of Consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, 2(3): 200-219.

Clough, P. (2010) The affective turn: Political economy, biomedica and bodies. M. Gregg ve G.J. Seigworth haz. *The Affect Theory Reader*. Durham, NC: Duke University Press.

Clough, P. ve Halley, J. haz. (2007) *The Affective Turn: Theorizing the Social*. Londra: Duke University Press.

Damasio, A. R. (1994) *Descartes' error: emotion, reason, and the human brain*. New York: Grosset/Putnam.

__ (1999) *The Feeling of What Happens: Body and Emotion in the Making of Consciousness*. New York: Harcourt Brace.

Damasio, A. R. ve Bishop, D. (1996) The Somatic Marker Hypothesis and the Possible Functions of the Prefrontal Cortex. *Philosophical Transactions: Biological Sciences*, 351 (1346): 1413-1420.

- Damasio, A. ve Damasio, H. (2006) Minding The Body. *Daedalus*, 135 (3): 15-22.
- Darwin, C. (1998) The Expression of The Emotions: Man and Animals. *University of Chicago Press*, 3.
- Descartes, R. (1988) Rules for the Direction of our Native Intelligence. içinde Descartes: *Selected Philosophical Writings*, Cottingham, J. Stoothoff, R. ve Murdoch, D. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dreyfus, H. (1972) *What Computers Can't Do*. New York: MIT Press.
- De Sousa, R. (1987) *The Rationality of Emotions*. Massachusetts: MIT Press.
- Ekman, P. (1972) Universal and Cultural Differences in Facial Expression of Emotion.” *Nebraska Symposium on Motivation*. haz. J. R. Cole. Lincoln: University of Nebraska, 207-283.
- Fodor, J. A. (1981) The Mind-Body Problem. *Scientific American*, 244:114-125.
- Freeman, W. (2000) Emotion is essential to all intentional behaviours. M.D. Lewis ve I. Granic haz. *Emotion, Development and Self-organization: Dynamic Systems Approaches to Emotional Development*, Cambridge: Cambridge University Press, 209-235.
- Haraway, D. (2007) *When Species Meet: Posthumanities*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hird, M.J. (2010) Meeting with the microcosmos. *Environment and Planning D: Space and Society*, 28: 36–39.
- James, W. (1884) What Is an Emotion? *Mind* 9, (34): 188-205.
- Lange, C. (1885) *Om sindsbevaegelser: Et psyko-physiologisk studies*. Copenhagen: Jacob Lunds.
- LeDoux JE. ve Hirst W. (1986) *Mind and Brain: Dialogues in Cognitive Neuroscience*, New York: Cambridge University Press.
- Lewis, M.D. (2005) Bridging emotion theory and neurobiology through dynamic systems modelling. *Behavioural and Brain Sciences* 28: 169-194.

Leys, R. (2007) *From Guilt to Shame: Auschwitz and After*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Lyons, W. E. (1980) *Emotion*. New York: Cambridge University Press.

MacLean, P. (1949) Psychosomatic disease and the visceral brain; recent developments bearing on the Papez theory of emotion. *Psychosomatic Medicine*, 11(6): 338-353.

Margulis, L. ve Sagan, D. (1986) *Origins of Sex: Three Billion Years of Genetic Recombination*. New Haven, CT: Yale University Press.

Massumi, B. (1987) Notes on the Translation and Acknowledgements. Gilles Deleuze and Felix Guattari, *A Thousand Plateaus* içinde. Minneapolis: University of Minnesota.

___ (2002) *Parables for the Virtual*. Durham: Duke UP.

Maturana, H. R. ve Varela, F. J. (1980) Autopoiesis and Cognition: The Realization of the Living. Cohen, Robert S., ve Marx W. Wartofsky. haz. *Boston Studies in the Philosophy of Science* (42). Dordrecht: D. Reidel Publishing Co.

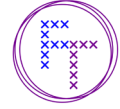
Merleau-Ponty, M. (1962) *Phenomenology of Perception*. Londra: Routledge & Kegan Paul.

Miehlke, A. (1973) *Surgery of Facial Nerve*, Urban & Schwarzenberg, (2): Munich.

Minsky, M. (1974) A framework for representing knowledge: Tech. Report 306, *Artificial Intelligence Laboratory*, MIT.
http://courses.media.mit.edu/2004spring/mas966/Minsky_1974_Framework_for_knowledge.pdf Son Erişim Tarihi: 22.09.2015

Moors, A. Phoebe C. Ellsworth, Klaus R. Scherer ve Nico H. Frijda. (2013) Appraisal Theories of Emotion: State of the Art and Future Development. *Emotion Review*, 5(2): 119-124.

Prinz, J. (2004a) Embodied Emotions. Solomon, R. haz. *Thinking About Feeling*, New York: Oxford University Press: 44-56.

__(2004b) *Gut Reactions: A Perceptual Theory of Emotion*. New York: Oxford University Press.

Sedgwick, E. K. (2003) *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Durham, NC: Duke University Press.

Spinoza, B. (1985) Ethics. Edwin Curley, E. haz. *Complete Works Vol. I* içinde. Princeton: Princeton University Press.

Tomkins, S. (1995) *Exploring Affect*. New York: Cambridge University Press.

Thompson, E. (2007) *Mind in Life: Biology, Phenomenology and The Sciences of Mind*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

Varela, F.J. (1997) Patterns of Life: intertwining identity and cognition. *Brain and Cognition* 34:72-87.

Varela, F.J. (1987) Laying down a path in walking. Thompson, W. haz. *Gaia: A way of knowing. Political Implications of The New Biology*. Hudson, NY:Lindisfarne Press: 48-64.

Varela F. Thompson, E. ve Rosch, E. (1992) *The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience*, Cambridge: MIT Press.

Wilson, M. (2002) Six views of embodied cognition. *Psychonomic Bulletin & Review*, 9: 625-636.

Zajonc, R. (1984) On The Primacy of Emotion. *American Psychologist*, 39: 117-123.